

Kouwe Drukte

Jaargang 20 - nummer 56 - april 2016 uitgave van

verzamelkring
De Doolster

Inhoud

Omslagillustraties.....	3
Wie gaat mij opvolgen als penningmeester van De Poolster?.....	3
John Wilson, Sheffield.....	4
Schaatsenmaker in Krommenie anno 1727.....	7
Het jaar 1885 (1).....	8
Pijpenstopper/ pijpenwroeter anno 1800.....	10
Schaatsen met hoge toon.....	11
Schaatsbibliotheek (29): IJsongelukken.....	12
Column Jan de Wit: Medailles om de verkeerde nek!.....	15
Een calque over slijpmethoden.....	16
Weinig winter bij Jeroen Bosch.....	18
Eerste ijsclub in Deventer in 1849 'Vereeniging Daventria'.....	20
Schaatshistorie.nl.....	21
IJsmaskers ontmaskerd.....	22
IJkaart van Zuid-Holland uit 1909 (19).....	26
Aanvullingen op 'Acht eeuwen'.....	29
De schaatsetsjes van Rembrandt en het ontstaan van beeldtraditie.....	30
Van omgeslagen ijzer naar schroefoog.....	34
Oplossing en uitslag kerstcryptogram december 2015.....	35
Slijpparaatuur.....	36
K-nummers (4) / Raadselachtige nummers.....	38
Schaatsen met Matisse.....	40
Krulschaatsen uit de Krimpenerwaard?.....	41
Boek en Zopie.....	42
Colofon.....	43

Medewerkers

Hedman Bijlsma, Martin van der Bij, Wiebe Blauw, Ron Couwenhoven, Hans van der Donck, Jan Gores, Fred Groot, Wim van Herk, Lamberthe de Jong, Harry Karssies, Matthy van Klaveren, Theodoor van der Kooi, Dries Kroos, Nelly Moerman, Niko Mulder, Minne Iedes Nieuwhof, Bart van de Peppel, Jos Pronk, Annie Tritten, Teun Wanink, Jan de Wit

ISSN 1572-4476

Omslagillustraties

Op de **voorzijde** een wat ongebruikelijke ontmoeting tussen een heer die door het ijs is gezakt en een juffrouw die hem negeert. Het betreft een Frans bord uit de collectie van Jan Gores met vrij vertaald de – gezien de omstandigheden – komische tekst: *Juffrouw?! Geef mij nou toch antwoord, het ijs is immers gebroken.*

Het thema is vermoedelijk ontleend aan een tijdschriftillustratie of prentbriefkaart uit de 19^e of begin 20^e eeuw. Franse bladen waren

verzot op dit soort spotprenten.

Is er iemand die de bron weet van dit vermakelijke tafereeltje?

Op de **achterzijde** nóg een moment vol spanning. Een eenvoudig geklede man ontmoet een rijk uitgedost paar op het ijs. Hij is zeker geen bedelaar die uit is op een aalmoes, maar neemt zijn hoed af als groet en maakt daarbij een bescheiden buiging. Uit respect of uit verplichting? De dame met het ijsmasker en hoog opgestoken haar kijkt hem aan. Haar partner kijkt weg. Zijn het bekenden van elkaar?

In Frankrijk werd een vrouw geacht haar masker even op te lichten en zich kenbaar te maken als ze werd gegroet. De Britse socioloog Fynes Moryson beschrijft dit gebruik niet voor de lage landen, maar wufte Franse fratsen waaiden wel vaker over.

Wat zal ze doen? Negeert ze hem, knikt ze terug of toont ze de man haar ware gezicht? Als Hendrick Avercamp een striptekenaar was geweest, had het volgende fragment de toedracht duidelijk gemaakt. Misschien is het maar beter zo: nu blijft de spanning voor eeuwig gestold in de verf van *Wintergezicht met schaatsers bij een kasteel* uit de National Gallery in Londen.

In mijn bijdrage *Ijsmaskers ontmaskerd* ga ik dieper in op dit mysterieuze modeverschijnsel.

Niko Mulder

Wie gaat mij opvolgen als penningmeester van De Poolster?

Bij de najaarsvergadering op 1 oktober 2016 heb ik er acht jaar opzitten als penningmeester. Ik ben aanvankelijk gekozen voor twee jaar en daarna drie maal voor twee jaar herkozen. Volgens de statuten moet er dan een vervanger komen en dat is ook goed, vind ik.

Acht jaar geleden heb ik de taak overgenomen van Edith Wassenaar, spullen bij haar thuis opgehaald en ik kon aan de slag.

De eerste jaren was het best lastig om een eigen systeem te vinden om alles netjes te verwerken. Uiteindelijk heb ik het voor mezelf zo duidelijk mogelijk gemaakt, zodat het voor mij werkbaar was en ook voor de kascontrolecommissie goed te overzien.

Iemand die met boekhouding op de pc en automatische incasso werkt zal mijn werkwijze misschien ouderwets vinden, maar ik heb het zo met veel plezier gedaan.

Nu de acht jaar voorbij zijn is het tijd voor een opvolging. Schroom niet en meld je aan. Het is geen hogeschoolwerk en je maakt deel uit van het Bestuur.

Wil je meer weten over de functie van penningmeester, mail of bel me dan even.

Laat het niet als extra taak over aan de Voorzitter en de Secretaris. Zij vervullen belangeloos hun eigen taak in onze Stichting De Poolster. Zonder Bestuur lukt het niet, dus neem uw verantwoording. Graag aanmelden vóór de najaarsbijeenkomst.

Wim van Herk

John Wilson, Sheffield

In *Kouwe Drukke* 53 van april 2015 las ik het artikel over 'The Philadelphia Club Skate and Clarenbach & Herder' van Frits Locher. Hij schreef daarin dat deze schaatsen redelijk zeldzaam waren. Ik heb daarna Frits gemaild dat ik van hetzelfde model een aantal paren van een ander merk uit Philadelphia had. Frits mailde mij dat hij graag deze paren en mijn collectie wilde zien en 16 mei jongstleden had ik de eer hem te mogen ontvangen bij mij thuis.

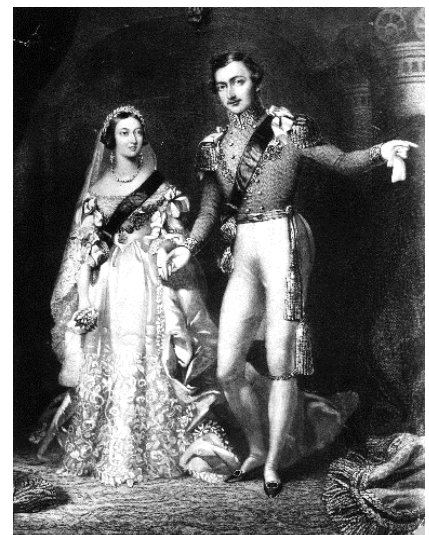
Ik toonde hem onder andere bovengenoemde exemplaren plus de rest van mijn collectie. We hebben heerlijk gepraat over mijn schaatsen en schaatsen in het algemeen met daarna een drankje en een hapje. Ik liet Frits ook nog een aantal kleine hebbedingetjes zien voor verzamelaars. Een item dat zijn verbazing wekte was niet een antiek paar schaatsen, maar een nieuwe

schaats op een console van de firma John Wilson uit Sheffield, Engeland. Voor mij zat hier een apart verhaal aan wat verderop in dit stuk te lezen is.

Bedrijfsgeschiedenis

Maar eerst even een stukje geschiedenis. De firma John Wilson werd opgericht in de 17e eeuw en het was koning William III die gereedschapmaker John Wilson de opdracht gaf om in 1696 een paar schaatsen voor hem te maken. Vanaf dat moment begon John Wilson zich naast het maken van gereedschap ook toe te leggen op het vervaardigen van schaatsen en begon de reputatie van zijn bedrijf te groeien. In 1840 instrueerde koningin Victoria het bedrijf, dat toen John Wilson en Marsden Brothers heette, zelfs een paar schaatsen voor haar en haar man prins Albert te maken.

In 1841 schaatste prins Albert op de vijver in de tuinen van Buckingham Palace, zakte door het ijs en verdronk bijna.

In 1890 nam de *Hattersley and Davidson Engineering Company* het oorspronkelijke bedrijf John Wilson over en ging onder de naam HD Sports verder. Tot op de dag van vandaag maakt deze firma schaatsen en droegen vele kunstschaatskampioenen de schaatsen van deze firma.

Console via oude baas

De console van zo even had ik uit Engeland gekregen. Dat zat zo. Toen ik eenmaal begonnen was met verzamelen en wat paren in mijn collectie had, heb ik de firma John Wilson in Sheffield geschreven.

Ik vertelde dat ik verzamelaar van oude schaatsen was en hoopte dat zij enkele paren en/of informatie over hun schaatsen konden leveren. Binnen een week had ik al bericht terug. Degene die mij terugschreef was een oude man van in de tachtig en oud-werknemer die bij de firma

Wilson nog steeds hand en spandiensten verleende. Hij was verrast dat ik interesse in zijn oude werkgever had. Helaas hadden zij geen oude schaatsen meer, maar ik kreeg wel een schaats op console zoals zij vroeger maakten. Het geheel was zelfs in een doos met fluweel verpakt. Uiteraard was ik er zeer mee in mijn sas.

Twee weken erna kreeg ik tot mijn verbazing wederom een brief van de firma John Wilson. Deze keer echter met een triest bericht, de oude baas die mij de console plus schaats had gestuurd was plotseling overleden. De schaats plus console staat als het goed is ook bij de firma John Wilson in de vitrinekast als voorbeeld van hoe zij vroeger hun schaatsen maakten. Voor mij een prachtig verhaal met een mooie herinnering aan de oude man die met mij had meegedacht.

Dries Kroos

THE "MOUNT CHARLES"
No 38½

THE "MONIER-WILLIAMS"
No 43

THE "EDGAR SYERS"

THE "MOUNT CHARLES"
No 38

THE "SPECIAL PRINCES"
No 84

THE "CLUB SKATE"
No 99

THE "NEW MODEL"
No 59

THE "SMART"
No 19

Brochure
John Wilson
1928-1929

Schaatsenmaker in Krommenie anno 1727

Jan Dekker Jzn uit Wassenaar werd in Wormerveer geboren en schreef tussen juni 1965 en mei 1975 zijn *'Brieven aan Krommenie-ers van een oud-Wormerveerder'*.

Het werden er liefst 97, waarin hij vrijwel huis voor huis de bewoning van Krommenie beschreef vanaf de vroegste bronnen in de zestiende eeuw. In brief nummer 93 nam Dekker het Zuiderkerkpad onder de loupe. In huis ZW-2 overleed daar op 2 november 1727 Pieter Pietersen Smit. Zijn naam zegt het al: hij was smid. Zijn echtgenote Maartje Dirks was ook al overleden. Smit woonde pal naast de kerk die nog steeds in Krommenie staat. Notaris Jacobus

Beets ging naar het huis en noteerde alles wat er in aanwezig was in een lange inventarislijst.

Hij vond drie bedden en peluwen, tien bedkussens en negen dekens en ging vervolgens van kamer naar kamer. In het *achteruyt* vond hij vijf hennen en wat *rommeling in't koolhok*. Daarna stapte hij de smederij binnen, waar hij het ijzerwerk noteerde: *6 nieuw gemaakte treefte, 1 hangijser; 1 bosje haeke van kluijsters, 3 gemaakte kluijsters; een partij oud & nieuwe haeke, 13 schiphaeken, een bos krammen, 4 paar nieuwe schaatsijzers* en daarna nog een hele reeks voorwerpen, waaronder twee slijpstenen, gewichten, twee aambeelden en het verder gebruikelijke gereedschap in een smederij.

Pieter Pietersz Smit was dus schaatsenmaker. Ik weet niet of dit de vroegst met name bekende schaatsenmaker in ons land is, maar in de Zaanstreek is Smit dat in elk geval wel.

De smederij zou er nog zeer lang in gevestigd blijven. Op 23 februari 1924 maakte een uitlaande brand een einde aan het stokoude pand dat toen eigendom was van de firma C. Gorter. Of de opvolgers van Pieter Smit ook schaatsen maakten is niet bekend.

Ron Couwenhoven

*Johannes Gillisz. van Vliet
Smederij, 1635
Teylers Museum, Haarlem
Objectnummer KG 04031
De ets heeft geen betrekking
op de smederij in Krommenie.*

Het jaar 1885 (1)

Wij schrijven 1885. In Nederland verschijnt het weekblad *Eigen Haard, geïllustreerd volkstijdschrift*, zoals de ondertitel luidt. Elk nummer wordt zorgvuldig bewaard. Tenslotte bedraagt de abonnementsprijs fl 1,62½ per kwartaal (in die tijd telde nog een halfje), en dan gooi je zo'n tijdschrift toch niet zomaar weg! Aan het eind van het jaar worden de 52 nummers, ruim zeshonderd bladzijden, netjes in een prachtige groene band met goud op snee ingebonden en in een boekenkast naast soortgenoten gezet, zodat ook het nageslacht van de inhoud kennis kan nemen. Zoals mijn persoon meer dan honderd jaar later.

Het doorbladeren van zo'n tijdschrift is een belevenis. Er komen prachtige platen in voor. Maar de tekst overheerst en deze ademt de geest van die tijd.

Jonker Philippe en freule Constance

Maar wat ons natuurlijk in het bijzonder boeit is het schaats- en ijsgebeuren. Ook daaraan wordt op verschillende plaatsen in *Eigen Haard* aandacht besteed. Op pagina 73 is een fraaie prent met als onderrandschrift 'Op het ijs' afgebeeld met

een jongen en een meisje op schaatsen die door een hond worden getrokken. De commentator denkt dat het twee jongelui uit gegoede kringen zijn, jonker Philippe en freule Constance noemt hij ze. Zij hebben geen makkers, luidt het commentaar, en 'moeten bij gebrek aan een drift schoolkennissen zich behelpen met elkaar, terwijl hun gouverneur vast ergens bij een boom

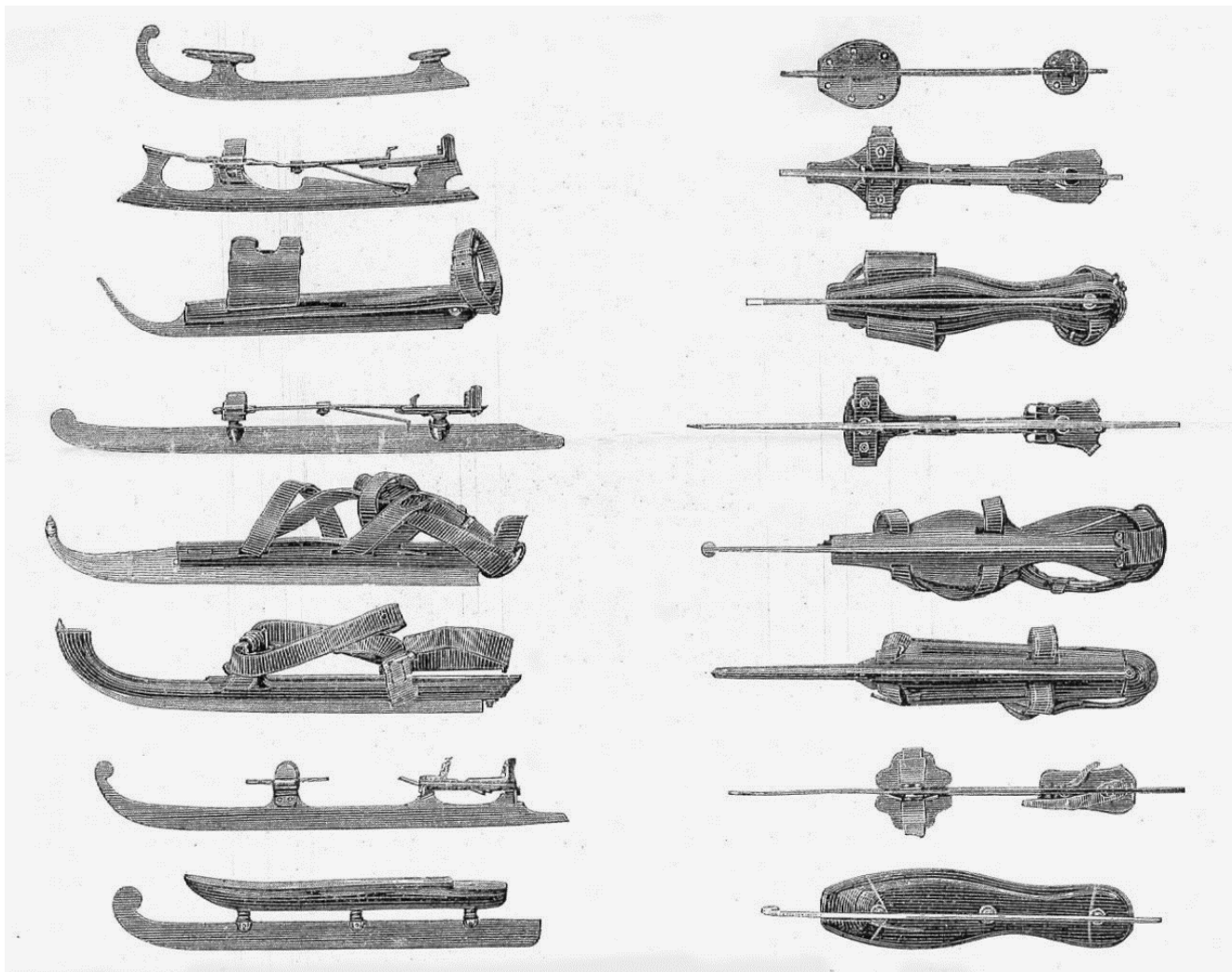
staat toe te kijken', een situatie die doet herinneren aan die van koningin Wilhelmina in haar jonge jaren.

Sneeuwploeg

Op pagina 219 vinden we een interessant berichtje over een *sneeuwploeg*. Deze was door de Hawley Snow Plough Company te Rochester ingezonden voor een tentoonstelling. Het bijzondere van deze sneeuwploeg was dat de sneeuw vooraf werd losgemaakt en daarna verwijderd. Dit soort sneeuwploegen die voorop de locomotieven gemonteerd was, werd gebruikt bij het sneeuwvrij maken van spoorwegen. Bij de tot die tijd gebruikte sneeuwploegen liepen de treinen bij grote sneeuwval toch nog vaak vast. 'Zulk een trein was ingesneeuwd en moest dientengevolge dikwijls verscheidene dagen vertoeven op de plaats waar deze zich bevond.' Situaties die zich soms voordeden in de Verenigde Staten. Maar nu zou alles beter worden: 'Dank zij de hulp van dit doeltreffend werktuig (bedoeld is de nieuwe ploeg) is het onlangs een bekend tooneelgezelschap, dat gastvoorstellingen in de Vereenigde Staten gaf, mogen gelukken, ondanks de zware sneeuwlaag die den weg bedekte, zijne bestemmingsplaats Chicago te bereiken en op den bepaalden avond eene voorstelling te geven...'

Acht oudjes

En dan bladzijde 576 tot 578 waar de heer Zimmerman uit Leeuwarden een artikel schrijft over *typen schaatsen*. Hij merkt op dat de prestatie bij een hardrijderij in de eerste plaats afhangt van de krachtsinspanning en de geoefendheid van den rijder en dat de vorm en de samenstelling van de gebezigde schaatsen op de tweede plaats komen. Hij memoreert dat de bekende Engelse kampioen Smart die in dat jaar door de Friese rijder Kingma was verslagen dit toeschreef aan de 'meerdere deugdelijkheid der friesche schaatsen. Vóór zijn vertrek kocht hij te Leeuwarden eenige paren friesche schaatsen om zich daarmee in Engeland te oefenen, met het voornemen een volgend jaar terug te komen en alsdan onze rijders te verslaan met onze

eigen schaatsen’. Daarna volgt een beschrijving van acht modellen. Van elk type is een tekening van opzij en één van onderen afgebeeld. Van boven naar beneden zijn dat:

1. *Haines-schaats*. Ontworpen in 1868 door de ijskunstenaar Haines en gemaakt door Heiss te Grätz. Verbetering van een in 1862 door de Philadelphia-club ontworpen schaats.
2. *Halifax-schaats*. In de handel gebracht door de Starr-maatschappij.
3. *Wittlesea-runner*. In Engeland veel gebruikte schaats, gemaakt door Colquhoun & Cadman te Sheffield.
4. *Canadasche schaats*. Gemaakt door de Starr Manufacturing Company te Halifax.
5. *Hollandsche schaats*. Hiertoe worden gerekend de typen, ‘waarvan het hout, waarop de voet rust niet langer is dan de voetzool, zooals de “Linschoter” met spiraalvormige krul, en de “Bergambachtsche” die, evenals de “Brenne-

moors” een knop aan de spits doch geen krul hebben.’

6. *Friese schaats*. Bij deze schaatsen, zoals de “*IJsters*”, de “*Warregasters*”, de “*Oudkerkers*”, enzovoort is ‘het voorste omhoog gebogen deel van het ijzer met hout bekleed’. Om de glijkracht te verhogen, is het ijzer zo geslepen dat de binnenkant iets hoger is dan de binnenkant. ‘De bevestiging geschiedt algemeen, door de mannen met touw, of 0.5 cM. breede riemen en door de vrouwen met ongeveer 2 cM. breede roode of groene wollen linten, ...’ De ‘friesche hardrijder ... rijdt gewoonlijk op lage schoenen of pantoffels, gelijk ook, tot groote verbazing der aanwezigen R.J. van der Zee en B.Kingma deden bij den wedstrijd te Christiania op 26 Februari j.l.’
7. *Noorweger*. Een ‘gewijzigd friesch model’ met bevestigingswijze volgens Fenerty’s Patent. Gebruikt door de ‘noorsche hardrijders’ Paulsen en Werner. De schoenen zijn met 12 schroeven aan de schaatsen bevestigd.

8. *Noorweegsche Hurtigloeb-Skoiter*. Naar model van Stoeren te Christiania. Lijkt veel op de vorige en wordt veel bij wedstrijden gebruikt. 'De bevestiging geschiedt met riemen.'

De schrijver eindigt met te zeggen 'Naar de schaats waarbij onder alle omstandigheden de grootstmogelijke snelheid bij de minstmogelijke krachtsaanwending wordt bereikt, wordt nog steeds gezocht.'

Breinermoorse en Keulse schaatsen

Op pagina 618 tenslotte naar aanleiding van dit artikel een ingezonden bijdrage van Johan Winkler over Breinermoorsche schaatsen, die hij tot de Friese schaatsen rekent omdat Breinermoor in Oost-Friesland ligt en dit type 'in alle friesche gewesten bekend is'. Keulsche schaatsen hadden volgens hem eigenlijk ook genoemd moeten worden, omdat deze 'althans bij oude lieden' in

Friesland welbekend zouden zijn.

Uit zo'n oude jaargang van *Eigen Haard* zijn dus veel interessante wetenswaardigheden te peuren. Voor hoever deze wat de typen schaatsen betreft volgens de huidige inzichten aanvechtbaar zijn kan ik niet beoordelen. In het bekende boek van Hylkema, dat in 1887 over de ijs sport in Nederland verschijnt, worden deze typen ook genoemd en vermeldt de auteur dat hij deze kennis aan het artikel van Zimmerman ontleend heeft. In de volgende *Kouwe Drukke* wordt nog een verslag besproken van de internationale schaatswedstrijd die in 1885 onder barre omstandigheden op de Grote Wielen te Leeuwarden werd gehouden en waaraan in *Eigen Haard* ook aandacht wordt geschonken.

Minne Iedes Nieuwhof
Foto's Bart van de Peppel

Pijpenstopper/pijpenwroeter anno 1800

Een bezoek aan de tentoonstelling 'Echte Winters' in Haarlem had ons door de Jacobijnestraat geleid. Daar op nr. 8/10 is Alexander Stouten gevestigd. Een van de etalages lag vol zilverminiaturen. Gevraagd naar schaatsgerelateerde objecten liet hij de afgebeelde pijpenstopper/ pijpenwroeter zien. Een werkelijk uniek object. Uiteraard had ik vragen over dit object: 'Gedateerd? Inscripties? Herkomst? Prijs?'

Het fraaie object zal zeker niet in een ijsherberg of bij een pijpenkraam op het ijs zijn gebruikt, zoals we die kennen van Adriaen van Ostade of Abraham Zeeman (*Acht eeuwen schaatsen in en om Amsterdam*, 2^e druk, afb. 10.6 en 11.4).

Het zullen van die kleine kleipijpjes zijn geweest waarvan alleen de pijpenkoppen bij duizenden in

de grond zijn teruggevonden. Verzamelaarsobjecten zijn natuurlijk de gekrulde pijpen die over het ijs meegenomen werden.

Van deze pijpenstopper/pijpenwroeter weet Alexander dat het een uniek object moet zijn, daterend rond 1800 en waarschijnlijk uit Friesland. Nooit eerder zag hij er een. Zowel de pijpenstopper als de pijpenwroeter zijn van zilver maar missen een keur. Schaats en schaatschoen zijn zeer fraai en gedetailleerd uit balsa-hout gestoken (zie afb.). De onderhandelbare vraagprijs: € 375,--. Ik kwam tot € 325,-- inclusief BTW. Het object is nog te koop.

Jos Pronk

Schaatsen met hoge toon

Onlangs stuitte ik op een paar schaatsen dat mijn aandacht trok. De schaatsen vielen op door hun bijzonder hoog gesmede punten. Ondanks het nodige speurwerk kon ik het merkteken niet thuisbrengen.

Meestal staan merken en merktekens in dezelfde kant van het ijzer geslagen. Bij dit paar is dit niet het geval: in de ene schaats staat hij op de linkerkant en op de andere schaats op de rechterkant. Een detail, maar toch.

Kenmerken:

- ✚ lengte schaats 36 cm
- ✚ 2 riemgaten
- ✚ hoogte gesmede punt 2,5 cm
- ✚ rechte voetstapel
- ✚ vierpuntshakschroef
- ✚ merkstempel in de hals

Mijn vraag:
is er iemand die de schaatsen en/of de maker kan thuisbrengen?

Harry Karssies

SCHAATSBIBLIOTHEEK 29

IJsongelukken

Het boek telt maar liefst 667 pagina's. Afgaande op de titel *Dag, mijn lieve moeder. Grafcultuur in Friesland* verwacht je die pil niet meteen in een *Schaatsbibliotheek*. Maar trouwe volgers weten, dat ik zelf ook wel eens rondwaal op Friese kerkhoven. Kijk maar eens in het boek *'Het schaatsrijdersland bij uitnemendheid'* (2011). Hoofdstuk 11 is gewijd aan de gevaren van het ijs: *'Er is geen ijs, Of het kost menschen vleesch'*. Ik verzamelde daarin foto's en aanvullende informatie over diverse slachtoffers van ijsongelukken. Aan de hand van oude krantenberichten spoorden we grafstenen op. En verder attendeerden bezoekers van lezingen die ik verzorgde mij op vroegere voorvallen in hun familiekring of woonomgeving met als direct vervolg tochtjes naar begraafplaatsen.

De publicist Peter Karstkarel en zijn echtgenote Klaske vatten negen jaar geleden een project op om een boek over grafcultuur in Friesland te maken. *'Wij zijn de laatste jaren in kerken, op kerkhoven en begraafplaatsen bij veel doden op bezoek geweest. Honderden kerken en alle ruim 480 kerkhoven en begraafplaatsen in Friesland hebben we bezocht.'* De resultaten van die funeraire reis legde het duo vast in een indrukwekkend en fraai uitgegeven boek (ISBN 978 90 330 0047 8). Met daarin één klein hoofdstukje met als titel *Slachtoffers van ijsongelukken*. De

samenstellers vertelden - toen ze bij ons thuis een exemplaar van hun imposante verslag signeerden - dat ze op enig ogenblik besloten dit onderwerp los te weken van het daarop volgende hoofdstuk *Slachtoffers van allerlei ongelukken*. *"Het is toch een heel specifiek thema"*, aldus Peter Karstkarel. *"Als je de achtergronden van die ijsdrama's kunt opsporen, kom je er achter hoe veelal van het ene op het andere moment ijspret transformeerde in ijsleed."*

Vanzelfsprekend kon Karstkarel in een boek waarin véél aspecten van de funeraire cultuur aan de orde komen geen uitputtende opsomming van alle ijsongelukken met dodelijke afloop opnemen. Hij maakte een bescheiden keuze. In die selectie herkennen we de inbreng van onze kant die we tijdens een korte ontmoeting - na afloop van een lezing van Karstkarel over een geheel ander onderwerp - aandroegen en naderhand in mailverkeer nog aanvulden.

Nieuwe verhalen

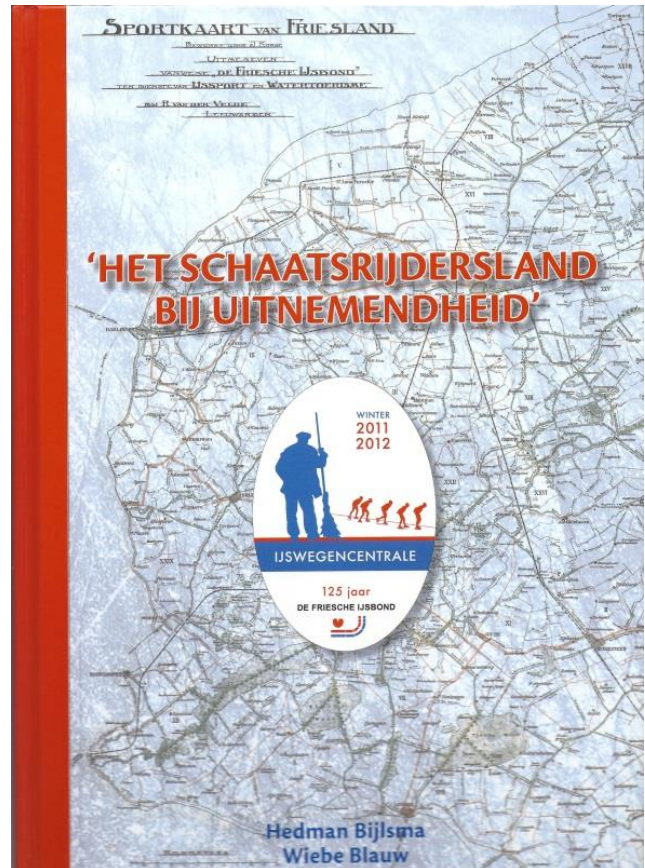
Meer en meer beseffen we, dat dit onderwerp je nooit loslaat. Ook na de verschijning van dat jubileumboek uit 2011 werden ons onderweg in de provincie steeds weer nieuwe verhalen aangereikt. Soms spraken Karstkarel en ondergetekende - zo ontdekken we nu - geheel onafhankelijk van elkaar een zelfde informant. Tijdens een van mijn lezingen - in december 2014 in Hollum (Ameland) - vertelde Tineke Borsch ons het verhaal over Aagje Brouwer, dat Peter Karstkarel op een heel ander moment van Pieter Jan en Tineke Borsch te horen kreeg. Op het kerkhof in Hollum stonden we voor de *'Rustplaats van Aagje, dochter van Hendrik A. Brouwer en Dieuwke J. v.d. Laag die in den ouderdom van bijna 25 jaar, den 15den Januari 1908, op noodlottige wijze bij Marken door het ijs zakte en verdronk.'* Op die bewuste dag schaatste Aagje, die op dat moment bij haar broer en schoonzus in Amsterdam logeerde, met twee Amsterdamse broers over de Gouwzee. Vlakbij Marken zakten Aagje en een van die jongens door het ijs. De tweede knaap probeerde hen nog te redden, maar Aagje en Jacob verdwenen

in de diepte. Hun lichamen werden pas twee dagen later gevonden. *‘Op de morgen van de achttiende januari voer de postboot met de vlag halfstok Aagje terug naar haar eiland’,* zo schreef André Staal in *Pôllepraat* van juni 2008. *‘Op de steiger te Nes stonden familieleden en inwoners van Nes te wachten.’*

In een zaal in het Friese Zurich vertelde een vrouw hoe ze ergens in de jaren vijftig een begrafenis bijwoonde van drie broers die door het ijs waren gezakt. *“Kijk maar eens op het kerkhof in Wons”,* zei ze toen we om verdere gegevens vroegen. Diezelfde avond lazen we de digitale voorpagina van de *Leeuwarder Courant* van 22 februari 1955: *‘Drie jongens uit één gezin verdronken bij Wonserweren’*. Nog geen drie weken nadat ik in Zurich voor het eerst van dat voorval hoorde, toonde ik in een verzorgingstehuis in Franeker in mijn PowerPointpresentatie een foto van het graf van die drie broers uit het gezin Van der Burg. Je houdt het niet voor mogelijk, maar een van de bewoners van dat tehuis vertelde me exact de datum van dat krantenbericht. *“Ik vergeet die datum nooit weer”,* zei ze. *“Die krant lag die middag bij ons op de tafel. Ik weet nog dat mijn moeder dat bericht liet zien aan mijn broertjes en hen - niet voor de eerste keer - waarschuwde voor de gevaren van het ijs. Twee dagen later werd mijn jongste broertje ons huis binnengedragen: door het ijs gezakt en verdronken.”*

‘Reddingstoestellen’

Niet alle ijsongelukken hebben een fatale afloop. In dat boek *‘Het schaatsrijdersland bij uitnemendheid’* wezen Wiebe Blauw en ondergetekende erop dat de Friesche Ijsbond na de oprichting in 1886 van meet af aandacht schonk aan onderwerpen als veiligheid op het ijs, reddings- en hulpmiddelen, etc. Zo’n trommel met reddingsmiddelen ligt tegenwoordig in één van de vitrines in het museum in Hindeloopen.

Onlangs bij de voorbereiding van een lezing in Buitenpost kwam ik een krantenbericht uit 1912 tegen waarin overduidelijk het nut van die attributen werd aangetoond: *‘Gisternamiddag reden een paar jongelieden in een wak in het Kolonelsdiep. Door middel van reddingstoestellen, aanwezig bij J.B. van der Veen, aan den uitgang van de Buiten-*

postervaart, gelukte het aan de omstanders, om de drenkelingen van een wissen dood te redden.'

Redder en badmeester

Het mooiste 'goede-afloop-verhaal' vond ik in het boekje *Fokke van Lute vertelt verhalen over de geschiedenis van Weststellingwerf*. Tussen haakjes: ik heb zo voor en na op boeken- en rommelmarkten al heel wat uitgaven over lokale en regionale historie op de kop getikt die verrassende hoofdstukken over ijs- en schaatsgeschiedenis bevatten. In deze bundel las ik het verhaal *Het zwembad van Nijeholtpade*, dat Fokke van Lute (pseudoniem van Fokke Middendorp) eerder schreef voor het nieuwsblad 'Stellingwerf'. Op 8 december 1925 organiseerde de actieve ijsclub uit dat Weststellingwerfse dorp een hardrijderij voor leden op de

rivier de Tjonger. In een korte pauze tussen de ritten stoven die middag drie echtparen over de baan om even later, zes man sterk, en bloc door het ijs te zakken. In de paniek die ontstond, hield één inwoner van Nijeholtpade, Johannes Visser, 'een kei van een keref', het hoofd koel. Hij sprong pardoes het wak in en wist met hulp van omstanders alle drenkelingen, waarvan sommigen al onder het ijs waren beland, te redden. 'Uiteraard was Johannes Visser de held van de dag in Nijeholtpade, waar zijn moedig optreden nog wekenlang het gesprek van de dag was.' Die moedige daad bleef verder ook niet onopgemerkt, want op Oudejaarsdag van dat jaar verscheen in kranten het bericht dat het Carnegie Heldenfonds Johannes Visser voor de door hem verrichte redding een getuigschrift in lijst en een bedrag van honderd gulden had toegekend. Maar er kwam nog een verrassend vervolg. Enkele jaren later kreeg Nijeholtpade bij dat andere riviertje, de Linde, een zwemgelegenheid, compleet met een aantal badhokjes en een springplank. En wat vertelt Fokke van Lute dan: 'Er was maar één man in het dorp, die ze als badmeester wilden en dat was uiteraard Johannes Visser. Hij kon zwemmen en de redding op de Tjonger bleek de laatste te zijn van een lange reeks reddingen, die hij eerder had verricht.'

Hedman Bijlsma

Column Jan de Wit

Medailles om de verkeerde nek!

Met deze onrustbarende mededeling werd eind oktober het schaatsseizoen geopend. Doordat starters niet altijd en overal precies dezelfde procedures hanteren en de schaatsers niet allemaal in het hetzelfde tempo op de commando's reageren ontstaan er verschillen van gemiddeld 0,29 seconde bij de mannen en zelfs(!) 0,67 seconde bij de vrouwen. Het is daardoor mogelijk dat met name op de 500 meter de verkeerde schaatser als winnaar is gelauwerd. Er zijn uitslagen geweest waarbij het verschil tussen nummer 1 en 2 slechts 0,01 seconde was. Dat was op zichzelf al dramatisch. Stel je voor: het verschil tussen held en *loser* is 0,01 seconde. Waar hebben we het over? Probeer het eens voor de aardigheid, op een verjaardagsfeestje bijvoorbeeld. Daag je gesprekspartner uit. Stel hem voor dat hij, zij mag natuurlijk ook, tien keer tot tien telt in de tijd die jij nodig hebt om één-en-twintig te zeggen. Dat lukt niet, maar dat één honderdste deel van de tijd die jij nodig hebt om één-en-twintig te zeggen is wel het verschil tussen de held en de *loser*! Stel dat de nieuwe nummer 1 en 2 in dezelfde rit tegen elkaar rijden. Ze gaan over de finish met een verschil van één honderdste van een seconde. We kunnen het niet zien! We kunnen het niet ervaren! Maar het kan bepalend zijn om als held de geschiedenis in te gaan. Prima, het zij zo. We hebben het met z'n allen ooit zo bedacht. De competitie zit ons, of in ieder geval de meesten van ons, van nature in het bloed. Wie het eerst bij de pot met voedsel is heeft de beste kans zijn honger te stillen. Daar komt het allemaal uit voort. Wie het snelst de 500 meter kan schaatsen is de held, ook als het verschil maar een honderdste seconde is. Maar daar schijnt nu juist het probleem te zitten. Dat verschil van een honderdste seconde wordt niet gemaakt door harder, langer of effectiever te trainen en als resultaat daarvan sneller te schaatsen, maar door de starter, die de hele zomer lekker lui aan

het strand heeft gelegen. En nog erger, misschien is die honderdste seconde wel ontstaan doordat de aanstaande held net iets behendiger de punt van schaats tussen de sensoren op de finishlijn door drukte en had dat helemaal niets te maken met een verschil in schaatssnelheid. Er is niks aan te veranderen. Er hangen medailles om verkeerde nekken. We eren verkeerde helden. Merkwaardig echter dat we het hele seizoen niets meer hebben gehoord van de wetenschappelijke ontdekking, waarin Beorn Nijenhuis een belangrijk aandeel had. Of hij zelf in zijn actieve loopbaan als sprinter ook slachtoffer is geweest van de willekeur, weet ik niet. Ik ben ook niet genoeg cijfertjesfanaat om dat uit te gaan zoeken. Sterker nog ik ben nooit zo'n liefhebber geweest van de sprint. Voor mij heeft het te weinig te maken met schaatsen. Ik zie het meer als hard lopen op smalle ijzers. Het straalt stress uit en blijkt nu ook nog eens beheerst te worden door willekeur. Voor mij levert dit alles een argument op voor de handhaving van de langste afstanden en met name de tien kilometer. De verschillen zijn uit te drukken in hele seconden, je kunt met het blote oog zien wie de ritwinnaar is, er gaat een enorme rust uit van het volgen van de 25 rondjes. Dat is schaatsen zoals het hoort te zijn. *Élégance*, ontspanning, en ook, techniek en verdeling van krachten zijn kenmerken van de schaatssport die de tien kilometer zo mooi maken. Die *élégance*, die ontspanning, die techniek en die verdeling van krachten vind je nauwelijks in het sprinten, maar wel volop in het schoonrijden. De oer-Hollandse tak van schaatsen, die aan het eind van het seizoen ineens ook in het nieuws kwam. Ard Schenk, icoon van het *allrounden*, is ambassadeur van het schoonrijden geworden. *Élégance*, techniek, ontspanning, de oerkenmerken van het schaatsen die hun oorsprong vinden in het schoonrijden worden gepromoot door de sportheld bij uitstek. Jammer alleen dat hij bij zijn eerste wedstrijd werd gediskwalificeerd, omdat hij vergat de jury te groeten! *Élégance*!!

Een calque over slijpmethoden

Op de najaarsbijeenkomst in 2015 zag Niko Mulder bij Annie Tritten op tafel een calque over slijpmethoden die sterk overeenkomt met een poster uit zijn verzameling, en met een afbeelding uit het boekje 'Ride op Ruiters re-
dens'. Op verzoek van de redactie deed Annie enig vergelijkend onderzoek.

Calque

Tijdens een expositie van onze collectie bij de IJclub Zoeterwoude in februari 1985 kregen wij van een bezoeker een calque en een afdruk uit een tijdschrift met betrekking tot het slijpen van schaatsen. De calque is inmiddels eigendom van Wouter Griffioen.

Een calque wordt getekend en met een lichtdrukmachine vergroot en/of verkleind afgedrukt en is dus geen kopie. Deze informatie over drukprocedures heb ik van mijn buurman die boekdrukker is en vaak met diverse technieken zoals lichtdruk en offset heeft gewerkt.

Op de calque staat helaas geen naam of datum. Hij was al licht beschadigd voordat wij hem inlijstten.

Calque van Annie Tritten. Foto Wout Griffioen

Tijdschriftillustratie van Annie Tritten

Tijdschriftillustratie

Op de tijdschriftillustratie (of een afdruk daarvan) staat de datum van 30 januari 1937.

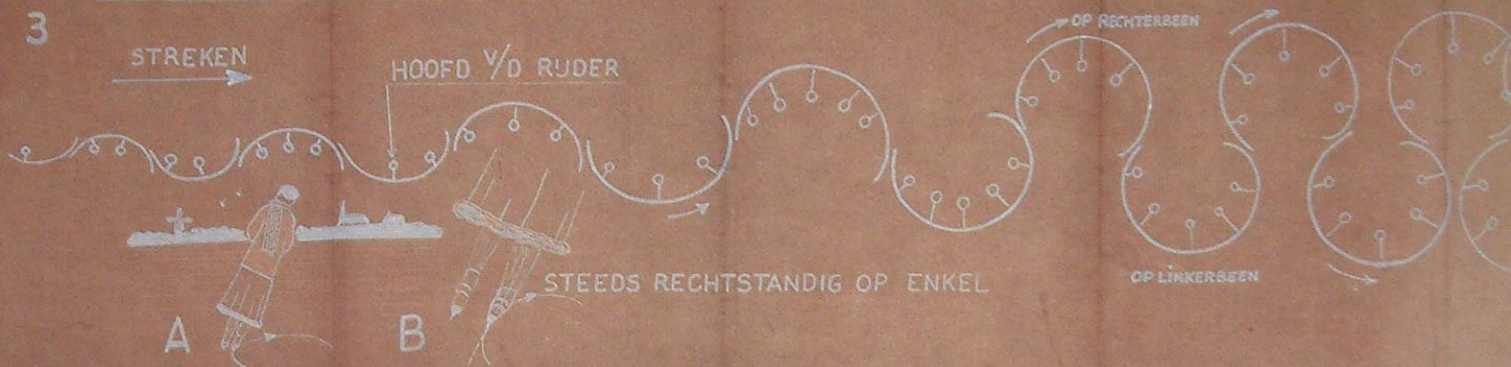
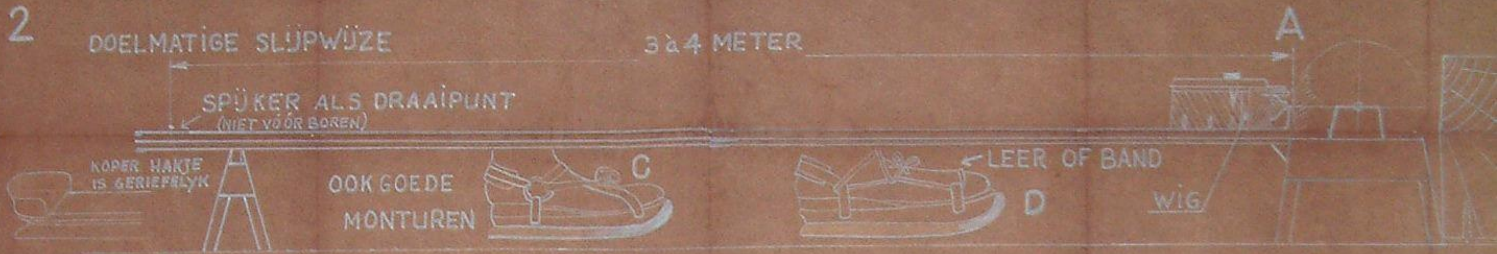
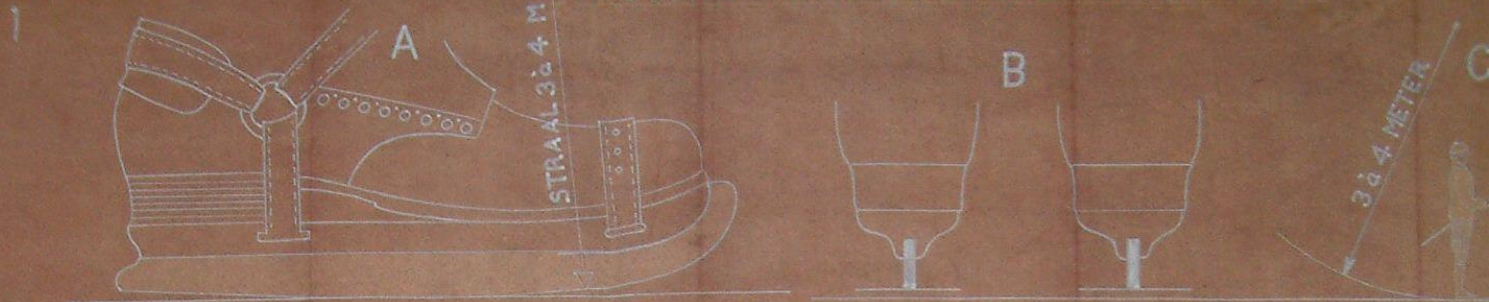
Onderaan de afbeelding staat: 'Een door het muziekinstituut Klaverskribo te Slikkerveer uitgegeven grafische voorstelling, waarop interessante bijzonderheden inzake het schaatsenrijden'.

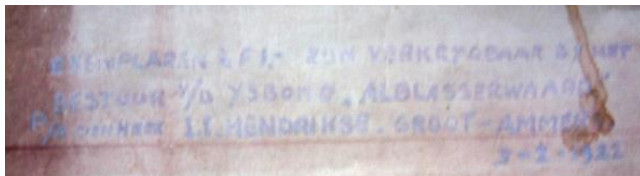
Bij nader inzien is de calque van latere datum dan de afdruk in het krantje van 1937. Ik maak dit op uit de schrijfwijze van het woord 'rondrijden', dat in 1937 als 'rondryden' in het krantje wordt vermeld en in hedendaagse spelling op de calque.

Poster in bruindruk

De poster in groot formaat (115 x 79 cm) uit de verzameling van Niko Mulder lijkt op een blauwdruk, met dit verschil dat de kleur bruin is. De poster is helaas aan de rechterkant nogal ver-
vaagd. Rechts onderin is nog net leesbaar 'EXEMPLAREN à F 1,- ZIJN VERKRYGBAAR BY HET BESTUUR V/D YSBOND "ALBLAS-SERWAARD" P/A DEN HEER I.I. HENDRIKSE,

WAAR HET VOOR RONDRIJDEN OP AAN KOMT

GROOT-AMMERS.' Daaronder de datum: '3-2-1922'.

Hieruit blijkt dat de poster in bruindruk ouder is dan de tijdschriftillustratie en dus ook de calque. Bovendien wijkt de poster qua inhoud enigszins af. De informatie bij punt 1 uit de poster is bij de calque gedeeltelijk ondergebracht onder punt 9, waarschijnlijk omwille van de duidelijkheid. Hierdoor is tevens de nummering versprongen.

Voorlichtingsblad van Ruiter Akkrum

In het boekje 'Ride op Ruiters redens' (1985) staat een herdruk van een 'foarljochtingsblêd' (voorlichtingsblaadje) afgedrukt met rechtsonder het stempel van Ruiter Akkrum:

AANGEBODEN DOOR
N.V. v/h Fa G.S. RUITER
 STOOM SCHAATSSENFABRIEK
AKKRUM
 (HOLLAND)

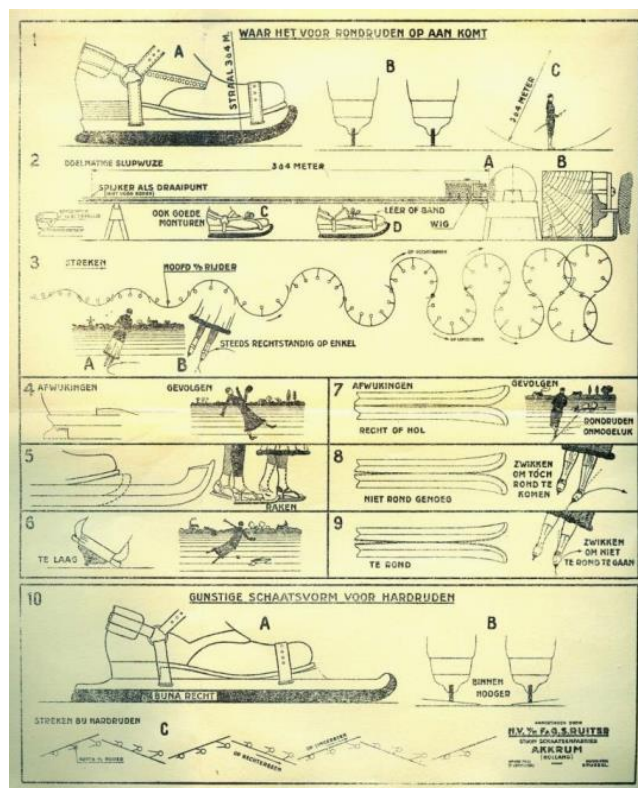
Voor zover bekend is de firma 'v/h' (voorheen) gaan gebruiken rond 1920. Dat loopt dus aardig in lijn met het jaartal 1922 op de poster van de Ijsbond Alblasserwaard. Ik vermoed dan ook dat de bruindrukposter eveneens door de schaatsfabriek van Ruiter Akkrum is uitgegeven.

Herdruk van voorlichtingsblad van Ruiter Akkrum

Ter ondersteuning van die gedachte: in de werkplaats van Gauke Bootsma in het Eerste Friese Schaatsmuseum in Hindeloopen hangt een grote witte affiche van N.V. v/h Fa. G.S. Ruiter uit Akkrum, zoals afgebeeld in het boekje *Ride op Ruiters redens*.

De vraag blijft door wie, waar en wanneer de calque ooit is getekend en of er meer afdrucken van zijn uitgegeven. Eventuele aanvullende informatie van lezers over deze slijpinstructie voor schaatsen is uiteraard van harte welkom.

Annie Tritten

Weinig winter bij Jeroen Bosch

Natuurlijk kennen we allemaal de vogel op schaatsen met een trechter op zijn kop op het linkerpaneel van de *Verzoeking van de Heilige Antonius*. Ook de *Hel* uit de *Tuin der Lusten* staat bij de meeste lezers van *Kouwe Drukke* wel op het netvlies. Denk alleen maar aan de wanhopige drenkeling in het wak die zich vastklampt aan een reuzenschaats. Beide taferelen moeten het echter stellen zonder andere vormen van ijspret. Ze spelen zich niet af in een winterse

omgeving of tegen een winters decor. Geïsoleerd van die context lijken ze toch meer bedoeld als metaforen van de gevaren op het spreekwoordelijke gladde ijs.

Kolwers, sleden, sneeuwpoppen of sneeuwballen kon Bosch niet gebruiken in zijn werken. Ze waren te koud voor het paradijs en bij zijn verbeelding van de krochten van de hel hoorde geen vertier. Schollen kruierend ijs die naakte wezens doorkliefden zouden hem beter van pas zijn gekomen, maar kennelijk schoten die hem even niet te binnen. Al moet hij het fenomeen wel hebben gekend, met de Maas op een uur gaans van zijn voordeur.

Op scherp

Afgezien van de hierboven genoemde schaatsen vinden we bij Bosch slechts één voorwerp dat in de winter dienst kon doen: een platijn met ijssporen aan de voeten van een volgevreten gulzigaard in het drieluik *Verzoeking van de Heilige Antonius (Hel, rechterpaneel)* in het Museu Nacional de Arte Antiga in Lissabon. Die ijssporen zijn misschien wel bedoeld als tegenhanger van de schaatsen van de vogel met trechter in het linker paneel van hetzelfde werk. Het tegenstrijdige aan het tafereel is natuurlijk dat het vraatzuchtige gedrocht op zijn achterste ligt. Ijssporen waren juist bedoeld om op de been te blijven op een gladde ondergrond. Dat hij toch onderuit is gegaan zal alles te maken hebben met het feit dat het lekkere boutje het mes in zichzelf heeft gezet. Althans, zo stel ik me de toedracht voor. Wat Jeroen Bosch er mee heeft bedoeld blijft zoals zo vaak een raadsel. Hoewel Bosch de meest maffe scenes heeft uitgebeeld, schilderde hij de voorwerpen die er op voorkwamen naar de werkelijkheid. Ijssporen bestonden dus rond 1500. Sterker nog: net als schaatsen waren ze toen al eeuwenlang in gebruik. Een trip met ijssporen die is gevonden in een smidse aan de Nieuwendijk in Amsterdam wordt gedateerd circa 1225-1275.

Niko Mulder

*Trip met ijssporen NDK-788-1
Foto Bureau Monumenten en Archeologie,*

Eerste ijsclub in Deventer in 1849 'Vereeniging Daventria'

In Deventer werd op 4 december 1849 de eerste ijsclub van Nederland opgericht. Aanleiding waren twee succesvolle hardrijderijen met veel (betalende) bezoekers die georganiseerd waren door Sociëteit De Eendracht. De eerste hardrijderij was op de bevroren IJssel in Deventer op 28 januari 1848 en ging tussen 32 hardrijders in tweetallen. Winnaar was B. van Kammen uit Bolsward die een zilveren tabaksdoos en een premie van tien gulden ontving. Het carillon van de Lebuinustoren werd tijdens de wedstrijd bespeeld en daarna vermaakten de stedelingen zich op het ijs. Voor de 'commissie' en andere hoogwaardigheidsbekleders was een tribune opgericht.

De kunstenaar A.A.C. van 't Zand maakte er een gouache van dit ijsevenement.

Een jaar later, op 10 januari 1849 was er opnieuw een hardrijderij, ditmaal op de bevroren Stadsgracht van Deventer. Ook hier kwamen honderden belangstellenden kijken.

Een hele mond vol

In eerste instantie besloot het bestuur van De Eendracht om in december een schaatsvereniging op te richten. Dit werd de *Vereeniging, ten doel hebbende het laten verhardrijden op schaatsen van prijzen en premiën*. Al snel telde de ijsclub honderd leden. De naam werd al snel veranderd in *Vereeniging Daventria*, die de doelstelling uitbreidde tot het 'daarstellen van volksvermaak'.

*Advertentie van Vereeniging Daventria
Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant,
januari 1850*

Ook in de zomermaanden organiseerde de vereniging activiteiten voor de inwoners van Deventer.

Op 15 januari 1861 hield *Daventria* een hardrijderij op uiterwaard de Ossenweerd, ten noorden van de stad. De hoofdprijs was 40 gulden en de winnaar was weer een B. van Kammen, maar nu een 23-jarige rijder uit Groningen.

In de zomer van 1867 was de club betrokken bij het jaarlijkse volksfeest op de Worp, de wijk aan de overkant van de IJssel. Of de club in de jaren daarna nog heeft gefunctioneerd is niet bekend.

*Ijsfeest op de IJssel voor
Deventer, detail
A.A.C. van 't Zand, 1850*

Nieuwe ijsclub

Wel weten we dat er op 4 februari 1879 een nieuwe ijsclub werd opgericht: *Schaatsenrijders-*

Reglement IJsclub Deventer uit 1879

Vereeniging Deventer IJsclub', die nog steeds bestaat. Deze ijsclub had vanaf 1962 tot 1992 de kunstijsbaan in het IJsselstadion aan de IJssel als thuisbasis. Deze baan – zie foto hieronder – is inmiddels gesloopt.

Op 22 en 23 januari 1966 - nu vijftig jaar geleden - organiseerde de club het nu legendarische Europese kampioenschap schaatsen voor mannen allround. Er deden 29 schaatser mee en winnaar werd Ard Schenk, tweede Kees Verkerk. Het was het begin van de Oranjegekte...

In 1969 werd het WK in het IJsselstadion gehouden.

In 1992 is de vereniging verhuisd naar de nieuwe kunstijsbaan De Scheg.

Lamberthe de Jong

Informatie:

Ach Lieve Tijd. 1000 jaar Deventer; Deventaren en hun sport. Zwolle 1990.

Ron Couwenhoven en Huub Snoep. Een halve eeuw kunstijs in Deventer. Deventer 2012
www.npogeschiedenis.nl: afbeelding IJsselstadion tijdens WK Heren 1969

Rik Spekenbrink, Legendarisch EK in 1966 als mijlpaal voor Nederlandse sport én televisie. De Stentor (ed. Deventer), 4 maart 2016.

Schaatshistorie.nl

Er is het laatste half jaar enorm veel werk verzet. *Van Glis tot Klapschaats*, dé schaatsbijbel voor menig verzamelaar, is grotendeels ontsloten. Modellen, makers, merkjes, verkopers, ze zijn allemaal al ingevoerd en kunnen straks heel eenvoudig rechtstreeks worden opgezocht.

Het project kon van start gaan na een financiële

bijdrage van het Prins Bernhard Cultuurfonds. Daarna moesten de handen uit de mouwen. Dankzij de stugge doorzetters Wiebe Blauw, Frits Locher, Simon Verschueren, Peter Bloemendaal, Matthy van Klaveren én medewerkers van Mediatrend Publicaties BV kan de website al tijdens de Najaarsbijeenkomst feestelijk worden geopend. Een grandioze opsteker voor De Poolster. Daar wil je toch ook aan bijdragen?!

Ijsmaskers ontmaskerd

Bij een bezoekje aan het Stedelijk Museum in Kampen stond ik plotseling oog in oog met een leren 'ijsmasker' uit de 17^e eeuw.

Collectie: Stedelijk Museum Kampen

Ik was verbluft. Ik had in het echt nog nooit een ijsmasker gezien en zo'n zeldzaam winters voorwerp was zo ongeveer het laatste dat ik had verwacht hier aan te treffen.

Op ijsgezichten van Hendrick Avercamp en andere oude meesters treffen we ze soms aan. Tegen de kou is de gangbare veronderstelling, om de huid blank te houden luidt een ander argument. Deze verklaringen overtuigen echter lang niet in alle gevallen. Een goede reden om het gebruik van een masker op het ijs eens tegen het licht te houden.

Mom-aensicht

De vroegste maskers die met de winter in verband kunnen worden gebracht zijn strikt genomen geen ijsmaskers. Bij feesten als Driekoningen op 6 januari of op *Vastelavond* tussen 2 februari en 10 maart was het *mommen* een geliefd vermaak. Draggers van een *mom-aensicht* of *grijns* vertoonden zich ook op of rond het ijs als de gelegenheid zich voordeed. Op het paneel *Ijsvermaak* van Sebastiaen Vrancx draagt de voorste sledemenner een masker en is het niet uitgesloten dat ook de rijk uitgedoste dame in de arrenslee haar ware identiteit probeert te verhullen. Haar hoogrode konen en wangen komen mij tenminste nogal onnatuurlijk over. Dat deze feesten onlosmakelijk waren verbonden met de beleving van het winterseizoen blijkt

Sebastiaen Vrancx - *Ijsvermaak* (c. 1610), detail. Koninkl. Mus. voor Schone Kunsten, Antwerpen.

uit *Allegorie van de winter*, een ander schilderij van Vrancx. Hier ligt bijna onopvallend een vastenavondkostuum met twee maskers tussen de overige attributen van het koude jaargetijde. Het zwarte snavelmasker komt overeen met dat van de koetsier uit de vorige afbeelding. Het masker dat een grijsaard met baard verbeeldt, is ongetwijfeld bedoeld om andere feestgangers op het verkeerde been te zetten en werd natuurlijk juist gedragen door een jongeman of vrouw.

Sebastiaen Vrancx - *Allegorie van de winter* (1608), detail. Koetser Gallery

Het laatste voorbeeld van een feestmasker dat ik hier wil aanhalen zien we bij Denis van Alsloot. Midden op de stadsgracht bij de Kipdorp-poort in Antwerpen danst een gezelschap op het ijs. Een dame - of is het een kerel als dame verkleed? - draagt een zwarte lap stof dat het gezicht voor driekwart bedekt. Dit masker komt het meest overeen met de vroege ijsmaskers die

Denis van Alsloot - Winterlandschap met carnavalsvierders op het ijs buiten de Kipdorppoort in Antwerpen (c. 1620), detail Museo Nacional del Prado, inv.nr. P01346

we hierna zullen bespreken. Maar uit de context én uit het feit dat uitgerekend ook het gevoelige tipje van de neus is uitgespaard, kunnen we afleiden dat bescherming tegen kou of inkleuring hier niet de intentie was.

In de noordelijke Nederlanden komen dit soort carnavaleske taferelen op prenten en schilderijen niet of nauwelijks voor. Al in de late middeleeuwen en zeker ook tijdens de Reformatie en de Opstand tegen het Spaanse gezag werd de ongebreidelde vastenavondviering door kerk en overheid meer en meer beteugeld en het dragen van maskers op straat verboden. De gebruikers van het 'echte' ijsmasker negeerden dat verbod rond 1600. Hoe kwamen ze daar mee weg?

Boevenmasker

Circa 1608 neemt Hendrick Avercamp tot tweemaal toe een rijk en modieus geklede dame met masker op in zijn werken. In beide gevallen bedekt het praktisch het hele gezicht. In het ronde paneel *Wintergezicht met schaatsers bij een kasteel* rijdt de dame op schaatsen; bij *Winterlandschap met een turfschip* is dat niet goed zichtbaar. Slechts het voorhoofd en een randje van de kin steken enigszins onder dit 'boevenmasker' uit. Een kindoekje lijkt dat laatste stukje huid te bedekken, zodat inderdaad de indruk wordt gewekt dat het er om ging de kou

te weren, óf om vanwege een schoonheidsideaal de huid blank te houden. Hoe ver deze bevlieging kon doorschieten weten we onder andere uit een brief van Pieter Corneliszoon Hooft. In zijn zomerverblijf op het Muiderslot werd in juli 1636 aan tafel een levendig gesprek gevoerd. Zijn dochtertje Catharina - ze moest nog acht worden - gaf aan dat ze een masker wou dragen om haar gezicht blank te houden! Haar broer Arnout – een jaar ouder - grapte hierover 'dat zij dan swarter dan nu zijn zouw'. Hooft maakte er prompt een puntig gedichtje op:

Op een gemaskerde Joffrouw

*Joffrouw Lijsbeth lapt haer' kaeken
Met fluweel, oft wat satijns.
'T aenzicht, om aen wit te raeken,
Krijght tot korst, een' swarte grijns.
Slaet ze niet te deghe mis?
Bleeken wil z', en gaet het maeken
Brujner, dan 't van zellef is.*

Hendrick Avercamp - Winterlandschap met een turfschip (c. 1608), detail Genève, Musée d'Art et d'Histoire

Schone schijn

Meer maskers die het hele gezicht bedekken heb ik op andere, latere kunstwerken niet gevonden. De ruim twintig maskers die ik wel kon achterhalen laten allemaal de mond en kaak vrij en vaak zelfs ook de neus.

Hendrick Avercamp – Ijsvermaak op een gracht, circa 1620, detail.

Los Angeles County Museum of Art, L.2005.16.1

Het is duidelijk dat het met zo'n halfbakken masker niet meer om bescherming tegen kou of inkleuring ging. Het masker was een modeverschijnsel geworden voor joffers uit de allerhoogste kringen. Op tekeningen en schilderijen zijn ze onveranderlijk zeer rijk gekleed. Op een ets van *La Galerie du Palais* (circa 1638), een peperdure winkel in het hart van Parijs, toont

Abraham Bosse twee maskers in een uitstalkast, samen met handschoenen, moffen en mutsen. Hoewel ze niet doelmatig waren, behoorden maskers kennelijk toch tot de winterse accessoires van de elite.

Ook in Amsterdam had je zogenaamde '*France cramers*' die in hun '*France winkels*' luxe bontwaren en dergelijke verkochten.

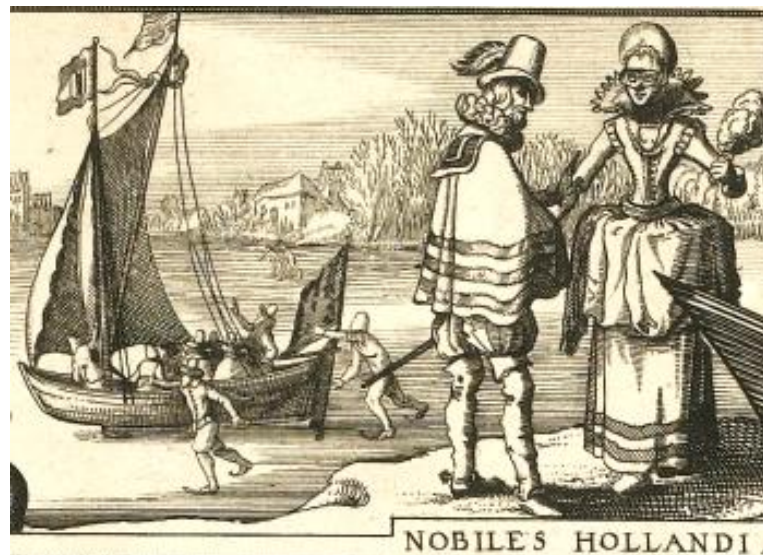
*'... warm gekleedt, gestooft,
Met handschoen, moffel, maske, en 't
hoofd
Omsluijert ...'*

De '*schoone Maaghd*' in de arrenslede, waarvan Six de Chandelier in '*s Amsterdammers Winter* (1650) gewaagt, hoefde niet perse helemaal naar Parijs voor haar '*maske*'.

Kunstenars als Calot (Frankrijk, 1621) en Hollar (Engeland, 1639) beeldden allebei adellijke dames uit in winterkleding, inclusief dergelijke maskers. Nicolaes Visscher tekende in 1622 een gemaskerde dame in de randversiering van zijn *Comitatus Hollandiae*, de kaart van het graafschap Holland. Zij representeert de '*nobiles hollandi*', de Hollandse adel, en net als de waai-er lijkt het ijsmasker daarvan zelfs een kenmerk te zijn geworden. Wie anders ook dan deze eliteaire bovenlaag kon het verbod op het dragen van maskers in het openbaar achteloos aan de laars lappen ...?

Abraham Bosse - La Galerie de Paris, circa 1638, detail. New York, Metropolitan Museum of Art

Nicolaes Visscher
Comitatus Hollandiae, 1622, detail
Sanderus Maps

Hartstocht

Een masker dat sterk afwijkt van de hierboven omschreven uitvoering vinden we bij Caspar Luyken. De dame rijdt een ferme schaats, houdt met de ene hand de slippers van haar voorrijder vast en met de andere een los masker. Wellicht

Caspar Luyken - Ianuarius (1698-1702)
Amsterdam Museum

IANUARIUS.
Die Welt liegt unter Eis, Er stehn die Wasservogel;
und doch gefriert uns hier nicht ein verliebtes Wort.
Hat uns Cupido nur die Schrittschuh angezogen?
So fahren wir erhitzt und als geflügelt fort.
C. Weigel sculp.

volgens de laatste mode, maar in ieder geval ook al niet erg effectief tegen de inwerking van weer en wind. Dat speelde voor haar echter geen enkele rol. Ik denk namelijk dat haar handmasker hier een andere functie heeft. Zoals het onderschrift laat doorschemen zijn deze dame en heer kennelijk in een verhitte amoureuze escapade verzeild geraakt. Haar hartstocht én haar identiteit hield zij daarom liever verborgen voor nieuwsgierige blikken, al maakte ze voor de kunstenaar graag een uitzondering.

Mombakkes uit Kampen

Conservator René van Mierlo was zo vriendelijk enige gegevens toe te sturen over de vondst uit Kamper bodem, waarmee ik dit artikel begon. Het betreft een leren kindermasker van 14 x 20 cm.

Hoewel dit masker het hele gezicht bedekt, betwijfel ik na mijn onderzoekje of het een ijsmasker is. Leer is nou eenmaal geen fluweel, zijde of satijn. Met de uitsparingen voor mond en neus lijkt het me eerder een mombakkes voor een kinderfeest. Gezien het verbod op het dragen van maskers in Kampen, uitgevaardigd eind 15^e eeuw, werd het waarschijnlijk binnenshuis gedragen en niet in de vrieskou van een gure winterdag.

Conclusie

Het ijsmasker werd uitsluitend gebruikt door dames uit de allerhoogste kringen. Het diende rond 1600 mogelijk als bescherming van de huid, maar werd al snel een modeverschijnsel, dat de status van de draagster bevestigde.

Niko Mulder

De belangrijkste niet in de tekst vermelde bronnen:

- M. Kruijswijk, M. Nesse - *Nederlandse jaarfeesten en hun liederen door de eeuwen heen*, 2006
- H.W. van Tricht e.a. - *De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft (tweede deel)*, 1977
- Melchior Fokkens - *Beschrijvinge Der wijdt-vermaarde Koop-stadt Amstelredam*, 1661
- A. Bredius e.a. - *Amsterdam in de zeventiende eeuw – deel 2*, 1900
- Johannes Le Francq van Berkhey – *Natuurlijke Historie van Holland*, deel 3, p. 613, 1776
- B. M. du Mortier - *Aspecten van het kostuum*; in: Hendrick Avercamp etc., 2009, p. 151-152
- Nel Klaversma - #020today: Januari IJsmoand, 2016

IJkaart van Zuid-Holland uit 1909 (19)

In het *Nieuws van de Dag* van 18 september 1909 is een verslag opgenomen van de jaarvergadering van de Zuid-Hollandsche IJsvereeniging. Er wordt gemeld dat er een nieuwe kaart gemaakt gaat worden in een oplage van 4000 stuks en dat deze niet los in de handel komt, maar alleen bij de 'afdeelingen' (ijsclubs) te verkrijgen zal zijn. De derde druk van de drie kaarten met bijbehorend gidsje uit 1902 is dan waarschijnlijk uitverkocht. Ik heb niet kunnen achterhalen hoe groot die oplage is geweest, maar dat ze op zijn is opmerkelijk, want na 1902 gaven de winters wel wat vorst maar overdadig was het niet. Nu na de laatste winter die ons ook de eerste officiële Elfstedentocht bracht moet er een nieuwe kaart komen. Of zijn er andere factoren in het spel geweest? De kaarten uit 1902 konden worden aangeschaft voor een gulden; de kaart die in 1909 verschijnt kost f 0,25 (papier) en f 0,75 (linnen). Speelden de kosten en/of de uitgave op linnen ook een rol? We moeten hierna wachten tot 1934 voordat er weer een nieuwe kaart komt, tenzij er een kaart is geweest waar we het bestaan nog niet van weten. Dat laatste is niet echt waarschijnlijk, want ook in de kranten en bladen is hierover niets terug te vinden.

IJsvereniging wordt IJsbond

Na 1909 volgen er een lange reeks slappe winters tot de winter 1921-1922, met uitzondering van winter 1916-1917. In 1923 wordt de Zuid-Hollandsche IJsvereeniging omgedoopt naar IJsbond. De kaarten die bij de bond en het ijsbureau in Warmond nog voorradig zijn worden aangepast. Het woord 'vereniging' wordt doorgehaald en daarachter wordt BOND gestempeld, of er wordt een dunne strook geplakt over de oude naam en op de strook staat de nieuwe naam gedrukt. Zo zijn er dus drie varianten van de kaart: model a met de naam *ZUID-HOLLANDSCHE IJSVEREENIGING*; model b met *ZUID-HOLLANDSCHE IJSVEREENIGING BOND* (gestempeld) en model c met *ZUID-*

HOLLANDSCHEN IJSBOND (op een strook gedrukt die over de oorspronkelijke tekst is geplakt). Heb je een kaart in bezit met een van de laatste twee teksten dan mag je aannemen dat de kaart pas na 1922 in omloop is gekomen.

De kaarten b en c zijn verder geheel gelijk aan model a en waren dus al die tijd in voorraad. Zoals reeds opgemerkt waren er nogal wat zachte winters geweest en dan is de verkoop van ijskaarten ook minimaal.

Archief Koninklijk Huis

In mijn bezit heb ik een exemplaar van de kaart die ooit heeft toebehoord aan de *Afdeeling Sassenheim*, tenminste dat staat links op de kaart geschreven. Daaronder staat geschreven voor welk deel zij verantwoordelijk waren; dit staat ook op de kaart ingetekend. Toen Niko Mulder op zijn zoektocht naar de reddingsklos van Ubel Wierda (zie *Kouwe Drukke* 55) bij het Koninklijk Huis Archief terecht kwam, kreeg hij nadien nog een reactie dat men er ook een ijskaart had en wel deze zelfde kaart met links boven de geschreven tekst '*IJsclub Voorhout*'. Zij waren verantwoordelijk voor 9 km ijswegen en ook die waren ingetekend. Het lijkt er dus op dat er in een vergadering de ijswegen tussen de *afdeelingen* (ijsclubs) is verdeeld en dat alle clubs een ijskaart hebben meegekregen. Hoe de kaart uiteindelijk in het archief is beland weet ik nu nog niet, misschien toch nog eens een afspraak maken.

Omniplexschaatssysteem

De reddingsklos is dus aanwezig in het Koninklijk Huis Archief, maar in een verzameling van een van onze leden ben ik de klos nog niet tegengekomen. Dat betekent dat er niet veel bewaard zijn gebleven. Komt dat omdat er weinig van zijn verkocht of dat de houdbaarheidsdatum is overschreden voor veel oud-bezitters en ze in de klinko of haardvuur in rook zijn opgegaan? Naast reclame voor deze klos aan weerszijde van de kaart wordt er ook reclame gemaakt voor het Omniplexschaatssysteem. Beide waren een vinding van Ubel Wierda. In het boek *Van glis tot klapschaats* van Wiebe Blauw kunt op blz 210 e.v. nalezen hoe de malen uiteindelijk in 1906 bij firma G.S. Ruiter terecht kwamen. Waren het eerst Multiplex schaatsen nu heten ze Omniplexschaatsen. De eerste heeft nagenoeg elke schaatsverzamelaar wel in

zijn bezit, maar van de tweede zijn er maar erg weinig teruggevonden. Licht ook hiervoor de oorzaak in de zachte winters die volgen na de winter van 1908/1909 en dus na de uitgave van deze kaart? In *De revue Der Sporten* van 13 oktober 1909 staat een uitgebreid en lovend artikel over deze schaatsen met een hele serie foto's. Het systeem bestond uit meerdere ijzers die je in deze schaats kon plaatsen.

350 DE REVUE DER SPORTEN

Eerste modellen ijzers voor het Omniplex-systeem.

1. Stijpele schaatser en Stijpele dammschaatser, niet geladen.
2. Stijpele schaatser en Stijpele dammschaatser, met schaatser.
3. Stijpele dammschaatser en Stijpele dammschaatser, met schaatser.
4. Stijpele dammschaatser en Stijpele dammschaatser, met schaatser.
5. Stijpele dammschaatser en Stijpele dammschaatser, met schaatser.
6. Stijpele dammschaatser en Stijpele dammschaatser, met schaatser.
7. Stijpele dammschaatser en Stijpele dammschaatser, met schaatser.
8. Stijpele dammschaatser en Stijpele dammschaatser, met schaatser.
9. Stijpele dammschaatser en Stijpele dammschaatser, met schaatser.
10. Stijpele dammschaatser en Stijpele dammschaatser, met schaatser.

De heer Wierda wilde al jaren geleden iets anders dan de gewone schaats. Twintig jaar heeft hij gestudeerd, proefnemingen zoowel op fysisch, mechanisch als technisch gebied gedaan en niet voor geschroomd het smeden te leeren, en ziedaar eindelijk de kloon op 't werk. Hij heeft nu een voetstuk geconstrueerd van aluminium, waaraan tal van ijzers op zeer gemakkelijke wijze zijn te bevestigen. Van die ijzers geven wij hierbij verschillende foto's, die lijk geven, voor welk soort van rijden ze geschikt zijn, en tevens bewijzen, dat men eenzelfde ijzer, eenvoudig door omdraaiing zoowel voor snel als schoon rijden kan benutten. De bevestiging van den schoen aan de schaats is bij dit systeem mede verblijvend. Men heeft de riemen als bevestiging, doch deze is algemeen bekend. Editer heeft men ook een bevestiging door een veer waardoor de schoen, eenvoudig op het aluminium voetstuk geplaatst, zoo vast zit. Zelfs kan men thans zijn schaatsen aanbinden, een ander woord ware beter zonder behulp van de handen. Toen de heer Wierda dan ook in Duitschland patent op zijn vinding vroeg, deelde men hem mede, dat van 184 patenten, dit het enige was, dat den rijder veroorloofde zonder handen-hulp de schaats aan den voet te bevestigen en daarvan te verwijderen. Hierom alleen is dit systeem te verkiezen boven alle anderen. Doch ook, wij men nu niet moet een soort schaats in zijn bezit heeft, doch vele anderen tegelijk. Ieder ijzer, op gemakkelijke wijze aan het voetstuk bevestigd, geeft een andere schaats. Een ware revolutie dus in de wereld der schaatsenrijders. Een ommekeer, waarvan wij U lezer van ons blad, meenden op de hoogte te moeten brengen, vóórdat de grimmige winter in het land is. Wilt gij U een paar nieuwe schaatsen aanschaffen, laat eerst Uw winkel U dan dit systeem toonen en verklaren. De knijpende banden zijn uit de mode. Een paar schaatsen in 'n bezit te hebben, staat proeuer. Dit systeem is er het bewijs van. Neemt men dan voorts in aanmerking, dat de schaatsenfabriek van den heer J. de Jongh R. Man., firma G. S. Ruiter te Alkmaar voor de fabricatie zorgt, welke de heer Wierda zelf als de beste ter wereld betitelt, dan zal men er van overtuigd zijn, dat men iets degelijks aan zijn voeten heeft.

EXCELSIOR BANDEN
overtreffen alle anderen. GENERAAL-DEPOT ED. KLEY
Amsterdam, Amstel 314. Telefoon 5318.

Revue der Sporten 13 oktober 1909
Collectie Harry Karssies

Jan Gores bezit een exemplaar van deze G.S. Ruiter schaatsen, maar slechts met één ijzer. René Diekstra heeft in 2001 nog een boekje geschreven en getekend getiteld *Ubel Wierda Schaatsontwerper*. Dit boekje uitgegeven door het Eerste Friese Schaatsmuseum verhaalt o.a. ook over het Omniplex systeem.

Collectie
Jan Gores
Foto's
Hans van der
Donck

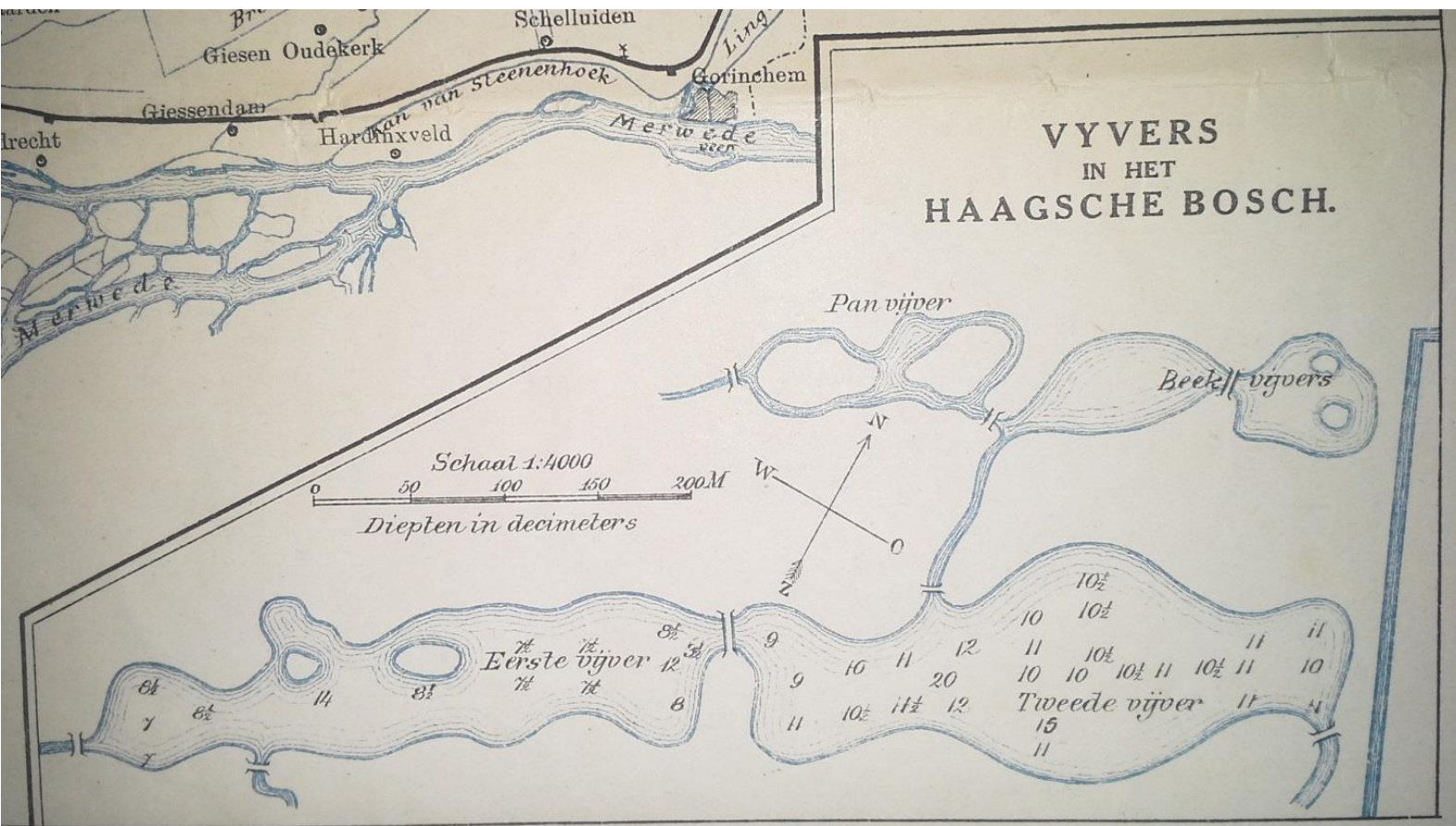

De kaart

Nog even terug naar de kaart, deze is minder bruikbaar dan zijn voorgangers. Dit komt onder andere door de toegepaste schaal van 1:155.000 en grote hoeveelheid informatie die er op gedrukt staat. Misschien handig als je thuis in de stoel zit, maar minder als je op een kruispunt van ijswegen staat en je wilt zien of je nu rechts- of linksaf moet slaan. Rechtsonder in de hoek is nog een detailkaartje opgenomen van de Vijvers in het Haagsche Bosch. Hier is een schaal toegepast van 1:4000 en tevens worden de waterdiepten aangegeven in decimeters. Dan wordt alles gelijk weer veel duidelijker. Als de opvolger in 1934 verschijnt, die in samenwerking met de ANWB wordt uitgegeven, is de schaal 1:50.000. Het zou mij niet verbazen dat men zelf ook de conclusie had getrokken dat de toegepaste schaal op de kaart van 1909 niet voor herhaling vatbaar was.

Matthy van Klaveren

Met dank aan Aad v.d. Ouweelen, Harry Karssies, Jan Gores, Niko Mulder en Hans van der Donck voor foto's en informatie. Overige geraadpleegde bronnen Van Glis tot Klapschaats en Weerstation Losser.

Aanvullingen op 'Acht eeuwen'

Eenkele lezers vonden informatie die meer licht werpt op het schaatsen in en om Amsterdam, maar ook vragen oproept.

Vereeniging tot het vegen van uitgestrekte IJsbanen

Aad van den Ouweelen trof onder andere in het *Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad* van 22 december 1862 een dubbele aankondiging aan met betrekking tot de baanvegerij op het IJ, de Amstel en de Schinkel. Er kan uit worden begrepen dat de *Maatschappij van den Werkenden Stand* een *Vereeniging tot het vegen van uitgestrekte IJsbanen* wil oprichten met steun van de *Afdeeling Straatreiniging*. De lezers worden verzocht zich aan te melden en kunnen dan voor f 1,25 per seizoen vrijelijk gebruik maken van de geveegde banen op vertoon van een lidmaatschapskaart. Naderhand is niets meer vernomen van deze vereniging en het is de vraag of het initiatief ooit van de grond is gekomen. Wie kan hierover informatie verschaffen?

Het Gereedschap en IJzermagazijn "DE SCHAATS"

Wiebe Blauw bezit een briefkaart van een firma in ijzerwaren, gevestigd op Zeedijk 108 in Amsterdam, die zich 'DE SCHAATS' noemt. Eigenaar is H. Rodrigues. De kaart is op 22 en 23 februari 1901 gestempeld en was gericht aan de firma Friedrich Herder in Solingen.

Op een foto van J.L. Scherpenisse van 15 juli 1907 uit de beeldbank van Stadsarchief Amsterdam zien we dat de firma toen (ook?) op Zeedijk 106 was gevestigd. Op de winkelruit staat 'Gereedschap- en IJzermagazijn Rodrigues' zonder vermelding van "DE SCHAATS".

Rodrigues had ongetwijfeld schaatsen in zijn assortiment. We weten echter niet of hij zijn eigen merkteken erin liet stempelen. Heeft iemand schaatsen met een dergelijke inslag?

Redactie

De schaatsetsjes van Rembrandt en het ontstaan van beeldtraditie

Rembrandt (1606-1669) heeft tijdens zijn leven een groot oeuvre opgebouwd. Getallen die genoemd worden zijn driehonderd schilderijen, twee duizend tekeningen en meer dan driehonderd etsen. Toch bevat zijn oeuvre maar een paar stukken waar schaatser op voorkomen: slechts één schilderijtje, dat zich in Kassel bevindt, en twee kleine etsjes. In *Kouwe Drukke* nr. 54 is het schilderijtje uit Kassel aan de orde geweest. In deze aflevering van *Kouwe Drukke* zal aandacht besteed worden aan de twee kleine etsjes. De afgelopen winter waren de prentjes te zien in het Teylers Museum in Haarlem. De afbeeldingen zijn online beschikbaar zowel op de site van het Rijksmuseum in Amsterdam als die van het British Museum in Londen. Zo kan ieder gewenst detail in sterke vergroting bekeken worden.

Schaatsenrijder

Van de twee schaatsetsjes is *De Schaatsenrijder* het meest bekend. Het vierkante prentje meet slechts 6 x 6 cm en dateert van ongeveer 1639. Rembrandt moet toen begin dertig geweest zijn. Op de afbeelding is te zien hoe de schaatser zojuist zijn afzet gemaakt heeft en in een perfecte balans verder glijdt alsof het geen

Rembrandt, *De schaatsenrijder*, c. 1639

enkele moeite kost. De beweging in de baard laat zien dat er vaart gemaakt wordt en dat het tegen de wind in gaat. De schaatser houdt zijn onderarmen losjes over elkaar geslagen voor zijn borst. Op die manier kan hij tegenwicht geven aan de lange stok die hij over zijn rechterschouder draagt. Onderaan de stok zit een bewerkte ronde knop. De stok is zo lang dat de bovenkant buiten beeld raakt. Het zou een pikhaak of een aalsteker kunnen zijn. Het laatste is echter minder waarschijnlijk, omdat de man geen bijl of aalkorf bij zich heeft. De schaatser is dik gekleed tegen de kou en draagt stevige wanten. Zijn hoofdbedekking zou omschreven kunnen worden als een baret met een dikke rand waar bont in verwerkt is.

Dichtgeknepen oog

De afbeelding straalt een rust uit die bijna voelbaar is. Kou, tegenwind, het geluid van de ijzers, al deze sensaties kunnen bij het zien van dit kleine prentje opgeroepen worden. Een enkele auteur gaat verder met zijn interpretatie en ziet in het gezicht van de schaatser een diepere betekenis. Terwijl de man met zijn rechteroog in de schaatsrichting tuurt, blijft het linkeroog gesloten. Dit zou kunnen betekenen dat het gesloten oog de 'inwendige blik' weergeeft en dat het rechteroog de 'naar buitengerichte blik' vertegenwoordigt. Waarom is het niet gewoon een schaatser die last heeft van de wind en één oog dichtknijpt?

Voor schaatsliefhebbers zal een andere vraag belangrijker zijn: Hoe zit het met de schaatsen? Bij het bespreken van de schaatsen in het schilderijtje uit Kassel is aan de orde geweest dat Rembrandt met weinig middelen op suggestieve wijze iets duidelijk kan maken. Ook hier zijn de schaatsen eerder een suggestie dan een getrouwe afbeelding. Wel kan vastgesteld worden dat het ijzer eindigt onder de hak en aan de voorkant met een korte hals uitloopt in een punt. Verder is met name aan de linkervoet de aanduiding te zien van een binding met een voorste teenstuk.

Eigen ontwerp

In Rembrandt's tweede schaatsetsje is de schaatser slechts een detail op de achtergrond. Het langwerpige prentje meet 11 x 4 cm. Een haveloos geklede man staat in elkaar gedoken en kijkt humeurig in de richting van de beschouwer. Dat hij het koud heeft, wordt duidelijk door de tekst boven zijn hoofd: *Tis vinnich kout*. De schaatser op de achtergrond duidt erop dat het niet gewoon koud is, maar dat het vriest. Er ligt ijs op de sloten en er wordt geschaatst. Het prentje heeft een tegenhanger met een vrolijker type dat de tekst heeft: *Dats niet*. Beide afbeeldingen horen als pendants bij elkaar. De signatuur en datering laten een paar bijzonderheden zien. Bij het vrolijke mannetje ontbreken de letters d en t van de naam Rembrandt en ook mist het laatste cijfer van het jaartal. Bij het humeurige mannetje ontbreekt alleen de laatste letter t. Het is bekend dat Rembrandt geen

voorbereidende tekeningen maakte maar direct op de etsplaat werkte. Het lijkt erop alsof hij hier snel aan het werk is gegaan en toen ruimte te kort kwam. Voorafgaand aan het jaartal is in beide prentjes de cursieve "f." weergegeven als afkorting voor *fecit*, ten teken dat hij het zelf gemaakt heeft.

Rembrandt, *Tis vinnich kout*, 1634

Rembrandt, *Dats niet*, 1634

Zeer waarschijnlijk heeft Rembrandt de gravures van Sebald Beham uit 1542 tot voorbeeld gehad. Sebald Beham (1500-1550) was een Duit-

Sebald Beham, gravures '*Es ist kalt weter*' (li) en '*Das schadet nit*' (re), 1542.

se schilder en graveur die een eeuw eerder leefde dan Rembrandt. Uit overlevering is bekend dat Rembrandt een aantal prenten van deze kunstenaar in zijn bezit had. De twee voorbeeldprentjes van Sebald Beham zijn nog kleiner dan de prentjes van Rembrandt en meten ieder slechts 4,5 x 3 cm. Het zijn pendanten en ze hebben ook het verschil tussen koud en warm weer tot onderwerp. De teksten zijn weergegeven in mooie spreukbanden die uitlopen in kronkelende guirlandes. *Es ist kalt weter* en *Das schadet nit* staat er in duidelijke letters te lezen. Rembrandt lijkt het mooi-weermannetje overgenomen te hebben. Zijn eigen figuurtje met de tekst *Dats niet* staat op dezelfde relaxte wijze met het hoofd wat opzij gedraaid en de handen losjes in elkaar op de rug. In het koudweerprentje heeft Rembrandt gekozen voor een eigen ontwerp met een armoedig gekleed type. Rembrandt heeft in zijn werk altijd veel aandacht gehad voor arme sloebers, bedelaars en zwerwers. Met het prentje *Tis vinnich kout* heeft hij ongetwijfeld willen aangeven hoe de winterse kou voor deze mensen veel ellende betekent.

Typisch een schaatser

Waarom is in *Tis vinnich kout* de man op de achtergrond een schaatser? Er is alleen een bovenlichaam te zien in een schuin naar voren hellende houding. Zou het niet iemand kunnen zijn die daar aan het werk is en nu voorover valt? Nee, het is een schaatser en dat weten we door de context van de kou en vooral door het dragen van een stok over de schouder. Hoewel

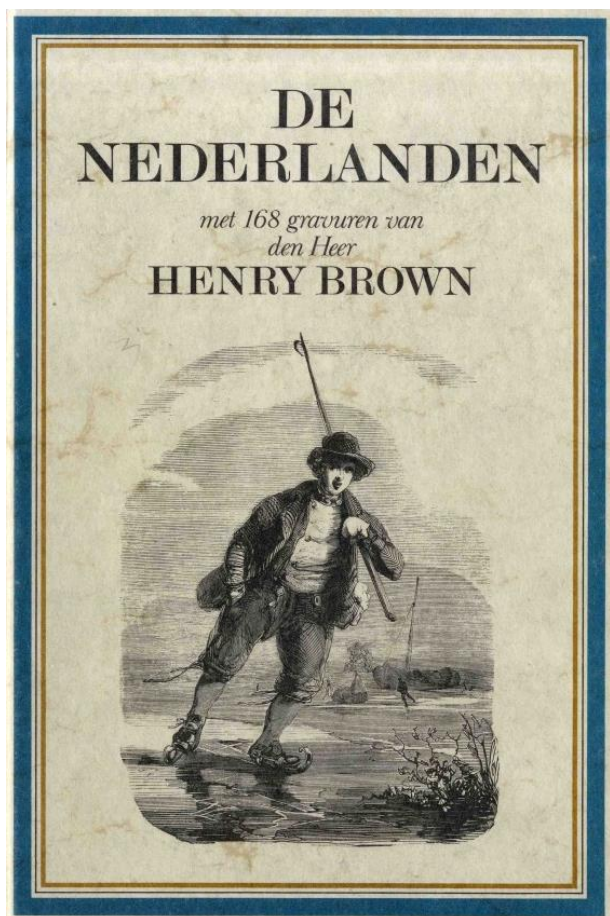
niemand tegenwoordig zo schaatst, kennen we het beeld door overlevering vanuit het verleden. Het beeld is in de loop der jaren onderdeel geworden van ons collectief geheugen en we hebben het paraat wanneer het nodig is. Zo schaatst de Nederlander!

Dat vonden ook de 19^e eeuwse leden van de *Nederlandsche Maatschappij van Schoone Kunsten* in Den Haag. Men wilde een beschrijving maken van de verschillende typen in Nederland. Daartoe onderscheidde men typen die nu niet meer gangbaar zijn, zoals: *Het Luthersche weesmeisje, de duivenmelker, de hondendokter, de Scheveningsche vischvrouw, de aanspreker enz.* In totaal werd het een rij van 42 'karakterschetsen'. Natuurlijk behoorde ook *De Schaatsenrijder* bij deze serie. Bekende schrijvers als Jacob van Lennep en Nicolaas Beets werd gevraagd om bij ieder type een karakteriserend stukje te schrijven. Voorts kregen kunstenaars de opdracht om de types in een tekening uit te beelden. De graveur Henry Brown maakte daar gravures van en in 1841 verscheen

het rijk geïllustreerde boek met de veel belovende titel *De Nederlanden*. Bij een herdruk in 1980 werd de gravure van *De Schaatsenrijder* als loekertje op de voorkant van de omslag geplaatst.

Opmerkelijke overeenkomsten

In feite is hetzelfde gedaan bij de catalogus van de recente tentoonstelling *Echte Winters* in het Teylers Museum in Haarlem. Ook daar is gekozen voor een schaatsenrijder op de voorkant, in dit geval is het een detail uit een schilderij van Andreas Schelfhout (1787-1870). Wanneer de schaatsenrijder uit het boek *De Nederlanden* en die van de catalogus *Echte Winters* naast elkaar gelegd worden, blijken er opmerkelijke overeenkomsten te bestaan. Volgen we de contouren vanaf de schouders, het opvallende jasje, de broekspijpen, onderbenen, schaatsen en de bindingen, dan is de gelijkenis zo sterk dat hetzelfde model gebruikt moet zijn. Beide schaatseren hebben de kenmerkende stok over de schouder. Weliswaar zijn het verschillende schouders, maar de openwaaiende jaszes met daaronder het vest zijn weer geheel hetzelfde.

Schelfhout is een van de weinige schaatsschilders die frequent een schaatser met een open jasje afbeeldt. Wie zou de tekening in het boek *De Nederlanden* gemaakt hebben? De meeste tekeningen in het boek zijn gesigneerd door de maker, maar bij *De schaatsenrijder* ontbreekt een signatuur. De naam van Schelfhout komt echter wel voor in de aanbevelingscatalogus van het boek. Het is dan ook zeer waarschijnlijk dat de gravure in het boek *De Nederlanden* gemaakt is naar een tekening van Schelfhout. Wel zijn er wijzigingen doorgevoerd zoals de stok over de andere schouder en ook de hoofdbekleding is veranderd. Het is onbekend waarom en door wie dat is gedaan. De stok over de andere schouder valt te verdedigen, dat levert een rustiger beeld. Maar waarom is de muts vervangen door een hoed? De mogelijkheid bestaat dat de leden van de *Maatschappij van Schone Kunsten* liever een 'sjieker' figuur wilden en een hoed prefereerden boven een muts. Misschien was daarom ook de mand met koopwaar ongewenst. De typerende stok, daarover was men het kennelijk eens. Als pikhaak is die in de afbeelding van de Nederlandse schaatsenrijder blijven bestaan.

Essentie verbeeld

Uit dit alles blijkt dat de schaatser met een stok over zijn schouder een lange beeldtraditie heeft. Avercamp schilderde deze figuur al vroeg in de

17^e eeuw en vele schilders van het winters ijsstafereel volgden hem. Ook Rembrandt staat met zijn etsjes in deze beeldtraditie. Het bijzondere van Rembrandt is dat hij niet alleen de schaatsbeweging bestudeerd moet hebben, maar dat hij ook op zoek is geweest naar het innerlijk beleven van zijn onderwerp. Beide aspecten heeft hij samengebracht in *De Schaatsenrijder*, het etsje dat hier als eerste besproken is. In alle eenvoud heeft Rembrandt een schaatsenrijder neergezet met een uitstraling die de essentie weergeeft van het schaatsenrijden. Voor de huidige schaatssers en schaatsters zal dit nog steeds herkenbaar zijn.

Nelly Moerman

Met dank aan het Teylers Museum voor het ter beschikking stellen van de detailopname uit het schilderij van Andreas Schelfhout.

Catalogusnummers afbeeldingen:

<i>Kunstenaar, Titel afbeelding</i>	<i>Rijksmuseum</i>	<i>British Museum</i>
<i>Rembrandt, De schaatsenrijder / The Skater</i>	<i>RP-P-OB-237</i>	<i>F,5.101</i>
<i>Rembrandt, Tis vinnich kout</i>	<i>RP-P-OB-417</i>	<i>F,5.132</i>
<i>Rembrandt, Dats niet</i>	<i>RP-P-OB-418</i>	<i>F,5.133</i>
<i>Sebald Beham, Es ist kalt weter</i>	<i>RP-P-OB-10.897</i>	<i>Gg,4C.55</i>
<i>Sebald Beham, Das schadet nit</i>	<i>RP-P-OB-10.898</i>	<i>Gg,4C.56</i>

Van omgeslagen ijzer naar schroefoog

Op de website *Schaatshistorie.nl* zullen ook tijdbalken worden geplaatst. Ze moeten ontwikkelingen die soms over vele eeuwen hebben plaatsgevonden beter inzichtelijk maken. Aan de eerste *timeline*, ontwikkeling van de schaats, wordt momenteel gewerkt.

Daarbij stuiten wij op een onopgelost raadsel: waar en wanneer is het schroefoog voor het eerst in gebruik genomen voor de verbinding van houtje en ijzer? Is er iemand die daar meer van weet?

**Wiebe Blauw /
Niko Mulder**

Oplossing en uitslag Kerstcryptogram december 2015

De redactie en de Kerstman hebben geconstateerd dat er met belangstelling is gepuzzeld. Er waren 13 inzendingen, waarvan 12 goede oplossingen. Dan te denken aan die leden die een poging hebben ondernomen maar mogelijk enkele antwoorden niet hebben kunnen vinden. Laat u niet ontmoedigen, er komt in december opnieuw een cryptogram en daarmee kan een ieder weer zijn hersens laten kraken (dat het vriest). Het oplossen van een crypto-

gram is niets anders dan spelen met woorden. Wanneer u hieronder kijkt naar de oplossingen ziet u dat het niet meer is dan logisch denken. Sommige leden hebben een reactie achtergelaten, ik wil u deze niet onthouden.

Bart van der Peppel: *'Ik heb nog nooit een cryptogram opgelost, maar vond het erg leuk. Knap van de maker van dit cryptogram.'*

Karen Davidse: *'Ik doe dit bijna nooit en vond het nog best lastig, maar opeens had ik het door.'*

Tjitze Schiphof: *'Bedankt voor het puzzelplezier. Wel vervelend dat ik nu tot na half maart in ondragelijke spanning moet zitten of ik gewonnen heb.'*

De oplossing

Horizontaal

1. Boenlapmuzikanten [11]. 5. Koud op je hoofd? [6]. 9. Fanatieke wandelaar [9]. 10. koud beroep [6]. 11. Gaat goed samen met een Scandinavische inwoner [9]. 12. Ze zijn behoorlijk bot [7]. 13. Deze taal drijft op het water [6]

1. dweilorkest, 5. ijsmuts, 9. doorloper, 10. ijsbaan, 11. combinooor, 12. glissen, 13. Schots

Verticaal

2. Prettig ziek zijn van deze tocht [15]. 3. Theorie voor het omgaan met een bijl [7]. 4. Creatieve uiting voor onder mijn voeten [12]. 6. Heeft deze vader geld verdiend aan zijn overwinning? [6]. 7. Het godshuis is voor deze schaatser niet dichtbij [7]. 8. Deze 'jeugdige' ouder wordende schaatser moet rijden [3-2-4].

2. elfstedenkoorts, 3. hakleer, 4. kunstschaats, 6. Paping, 7. Verkerk, 8. Bob de Jong

Goede inzendingen kwamen van de volgende leden:

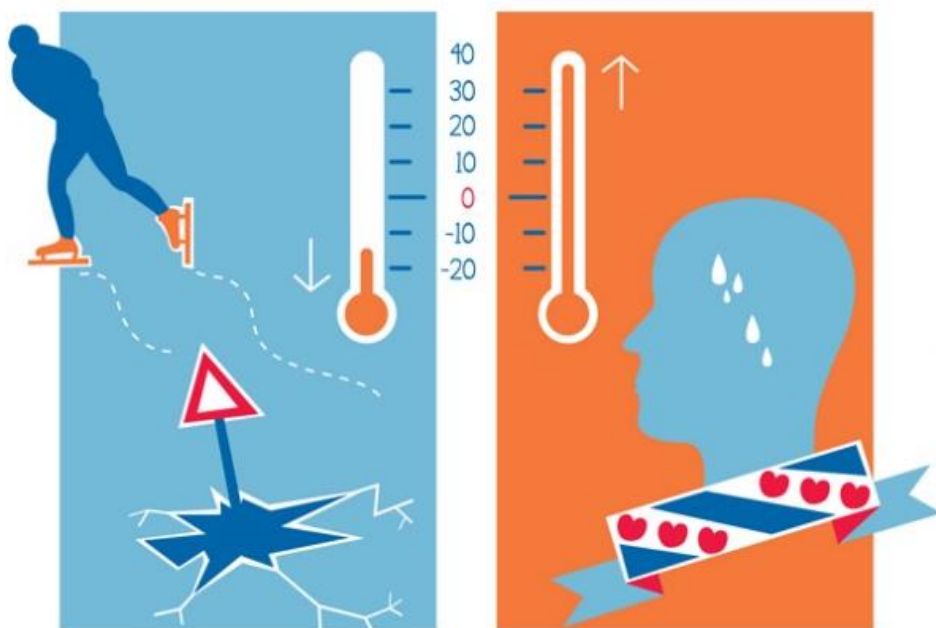
Karen Davidse, Bart van de Peppel, Tjitze Schiphof, Wiebe Blauw, Wim Molenveld, Aad van de Ouweelen, Ad de Boer, Ad Oostveen, Simon Verschuieren, Fred Groot, Jan Gores en Jos Pronk.

Er moest dus worden geloot. Een 'blinde' trekking.

En de winnaar is ... Fred Groot!

Fred van harte gefeliciteerd. Je ontvangt een tegoedbon ter waarde van € 15 te besteden op een Poolsterverveiling.

Harry Karssies

Zodra het kwik daalt, stijgt de Elfstedenkoorts.
© Anna Brakema. Bron: www.deburen.eu

Slijppapparaat

In mijn collectie schaatsen en aanverwante artikelen zijn slijppapparaten goed vertegenwoordigd.

Ja, hoe ben je daar aan gekomen? In 1982-1983 had ik een vliegende start. Die winter vierde de K.N.S.B. haar 100-jarig bestaan. Ruim voor dit jubileum waren we uitgenodigd om te exposeren in Amsterdam. Dit werd groots opgezet. We kregen een mooie ruimte voor de expositie toegewezen.

Met spanning gingen we naar de Jaap Edenhal. Op alles voorbereid showden we zo'n 60 paar oude modellen. Maar ik had ook een kleine poster gemaakt met 'Wie kan mij helpen aan oude schaatsen of slijppapparaat?' Hier had ik flink succes mee, want de oud- kernploegleden Jan Langedijk, Marius Strijbis, Herman Buijen en Lex Haag zochten onze stand op en spraken ons aan. Adressen werden uitgewisseld om later deze mensen te bezoeken. Zo kwam ik aan echte oude Noren van begin 1900, zoals het model Oscar Mathisen, model Hagen en Alfred Johnson. Ook het merk van Johan Lefstad uit Noorwegen zat er bij.

Ook verschillende oude slijpblokken, vanaf 1920, mocht ik mee nemen.

In de loop der jaren kwamen ook de kleine slijpers in de collectie. Deze vonden we in de Verenigde Staten tijdens onze twee reizen.

Teun Wanink

1. Twee oude slijpblokken, resp. 1870 en 1910

2. Twee slijpblokken uit een smederij in Westfriesland

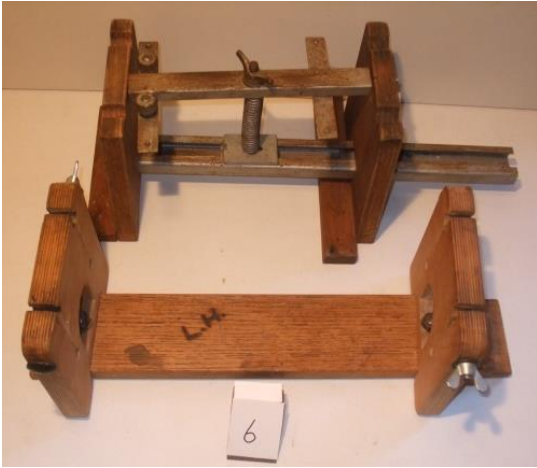
3. Slijpblokken, speciaal gemaakt in een smederij. Het houtje is voor een enkel ijzer.

4. Bekende modellen. Links Joha en rechts Ving uit 1930. Geschonken door Jan Langedijk.

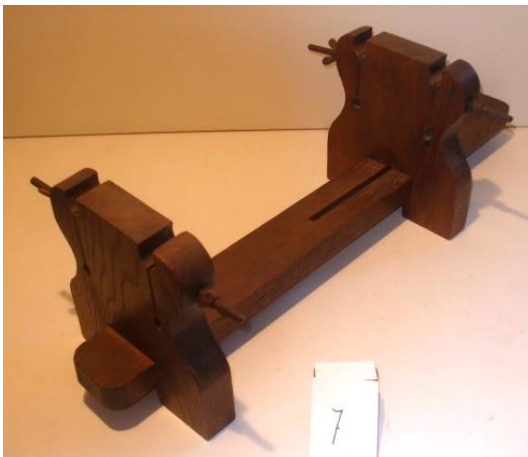
5. Makelij van smederij Ligthart uit Schagerbrug 1942. Rechts slijper voor doorlopers uit 1948.

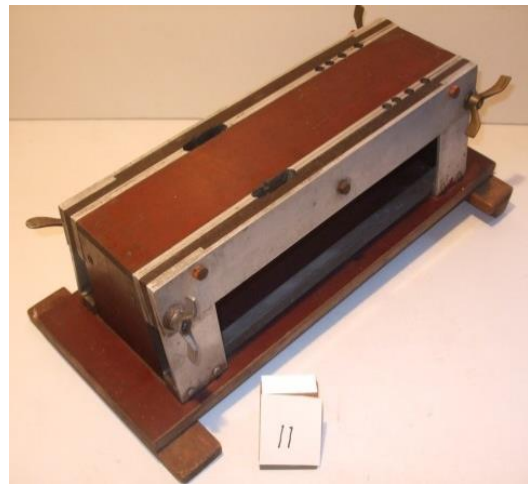
6. Op de voorgrond slijper van Lex Haag, 1930 gemaakt. Achterste slijper gevonden in Zweden.

10. Dit model is gemaakt in 1932 en 30 jaar gebruikt door mijn vader in de slijperij.

7. De bekende oude norenslijper uit 1935.

11. Gemaakt in 1948 door de bekende schaatser P. Kuipers. Hij had een slijperij en reed vier keer de Elfstedentocht. Het apparaat en de 4 kruisjes schonk hij aan mij.

8. Dit type werd verkocht door de KNSB in 1951, het gangbare Noorse blok.

12. Kleine handslijpers, en richtapparaten voor kromme ijzers.

9. Dit apparaat is in 1980 gemaakt door een bekende schaatser.

13. Elektrische slijper. Aangekocht in 1951 door mijn vader. Wordt door mij nog steeds gebruikt voor hol- en vlakslijpen. Toeren 3800, Korund en Tyrolit slijpschijven.

K-nummers (4)

In *De Hardrijder* nr. 1 van oktober 1941 trof ik foto's aan met het nummer K327. Het blad was het officieel orgaan van de Nederlandsche Vereniging tot Bevordering van het Hardrijden op de Schaats (NVBHS). De club bracht zijn blad in eigen beheer in stencil uit en hoefde daarom geen K-nummer te vermelden, omdat er

De ploeg der N.V.B.H.S. welke 2e werd in kl. B van de baanestafette van A.V. 1923 te Amsterdam op 3 Mei '41 gehouden. Staand van l.n.r. J. L. Smit secr., J. Kortenoever, W. Kuchlein, A. Carlier, A. Zeegers, J. Veereschild, J. Roos, S. van Hoorn en onze Vice-Voorzitter W. H. Taconis. Zittend van l.n.r. W. Egas, Th. Ekelschot, K. Schutz en H. Buyen.

K 327

geen sprake was van een bedrijfsmatige activiteit. Er werd ontheffing voor gegeven als de stencils voor eigen gebruik waren. De foto's kwamen echter van *NV Polygoon*.

In het zelfde nummer stond ook een foto van de tentoonstelling '*Sport en Toerisme*' in Nijmegen. Deze was geleverd door *Persbureau Gelderland* en droeg ook nummer K327! Dat was opmerkelijk want in de lijst van K-nummers staat dit nummer op naam van A.J.A. Niesten uit Amsterdam. Was dat de baas van Polygoon?

In dit oktobernummer startte W.H. Taconis, de vice-voorzitter van de Club met de Lange Naam, zoals de NVBHS bekend stond, een serie onder de titel 'Korte technische wenken'. In het januari-nummer (1942) werden daar een aantal foto's bij geplaatst. Deze waren voorzien van het nummer K4, terwijl uit het bijschrift bleek dat het eigen foto's van *De Hardrijder* waren. Maar een

Onze stand op tentoonstelling „Sport en Toerisme“ welke in Juli van dit jaar te Nijmegen gehouden werd. Links de stand der Ijsbond-Hollands-Noorderkwartier.

9^E DORPENTOCHT

22 Januari 1942

1^E AMSTEL- EN VECHTSTREEKTOCHT

START 9 30	Voorzitter: Mr. C. DE GROOT Alkmaar	Dorpentocht-Commissie: J. BOOT J. TROUW J. WERKMAN	FINISH 1.1 =
---------------	---	---	-----------------

Controle Stempel II
Zie Achter

IJ. H. N.
VIER

ABCOUDE

EEN
IJ. H. N.

IJ. H. N.
DRIE

Zie ommezijde

K 1795

foto van de Noorse toprijder Ivar Ballangrud had hetzelfde K-nummer, terwijl hij geleverd was door NV *Vereenigde Fotobureaux*, terwijl een foto van ere-voorzitter P.J. Adrian van het weekblad *Sport in Beeld* was verkregen. Ook deze foto had nummer K4. Dit K-nummer was van Van Oorde uit Aalsmeer. Hoewel de nummers uniek zouden moeten zijn, blijkt ook hier dat dit K4-nummer door diverse bedrijven en particulieren werd gebruikt.

Dorpentochten

Ook de startkaarten van de populaire Dorpentochten van de ijsbond Hollands Noorderkwartier werden in 1942 voorzien van een K-nummer: K1795. De kaart van Dorpentocht nr. 9 verwijst naar Verweij uit Mijdrecht. De tocht ging dan ook door het zuidelijk deel van de ijsbond. De bond was toen inmiddels op bevel van het College van Gevolmachtigden voor de Sport omgedoopt in Provinciale Noordhollandsche ijsvereniging voor het Toerisme op de Schaats. In dit college trokken de SS-ers H. van Groningen à Stuling, Jan de Valk en Karel Lotsy, de voorzitter van de Nederlandsche Voetbalbond aan de touwtjes. Net als de Schaatsenrijdersbond had men het predikaat Koninklijke moeten schrappen.

Schaatsenrijdersbond

Ook het briefpapier en het wedstrijdreglement van de Schaatsenrijdersbond droeg een nummer: K198. Dat was het nummer van de Amsterdamsche boek-en steendrukkerij v/h Ellerman, Harms & Co NV. Opmerkelijk is dat *De Ijsbode*, toen het officieel orgaan van de bond, niet van een nummer werd voorzien, terwijl het orgaan in 1942 ook werd gedrukt bij Ellerman & Harms. De startkaarten van de bond voor het seizoen 1942-1943 droegen wel een nummer. Dit was hetzelfde als dat van het briefpapier K198, terwijl de gedrukte ledenkaart van de NVBHS

voor het seizoen 1941 - 1942 geen nummer heeft.

Ron Couwenhoven

Raadselachtige nummers

Het stukje van Niko Mulder over de K-nummers maakte heel wat los bij mij. Op veel (sinterklaas)boekjes uit de periode 1940-1950 staan vaak geen uitgevers, soms een schrijver/illustrator, maar altijd een nummer. Helaas zijn dat maar in enkele gevallen K-nummers. Er komen heel veel andere nummers voor, maar wat betekenen die? Geven ze een houvast voor het bepalen van de herkomst en de datering. Ik ben er nog niet achter en met mij veel andere verzamelaars. Bij mijn schaatsboeken zit bijvoorbeeld het bekende *Timmetje Tom op het IJs* van Cees Woltman. Algemeen wordt er van uitgegaan dat het dateert uit 1948. Op de achterkant van mijn exemplaar staat het nummer E 6501. Op andere exemplaren heb ik ook andere nummers gezien, b.v. W.U. 6501 en C 101 (niet helemaal goed leesbaar). Wat betekenen ze, wat kunnen ze ons over het boek vertellen? Ik ben nog niet wijzer. Ik weet *niet of Kouwe Drukke* de juiste plek voor een oproep is, maar wie weet er meer?

Jan de Wit

Schaatsen met Matisse

De schaatsbeweging is voor vele kunstenaars, ook moderne, een bron van inspiratie. Sinds jaren zit in mijn verzameling schaatsprenten een exemplaar van de Franse schilder Henri Matisse: *Le pas du patineur - le lancé*. Het plaatje kwam uit een kalendertje, ooit aangeschaft bij een bezoek aan het Musée Matisse in Nice. Matisse was gefascineerd door de bewegings- en expressiemogelijkheden van het menselijk lichaam. Dit komt tot uitdrukking in zijn vele schilderijen, grafisch werk en knipsels ontleend aan dans en ballet. Dit was ook te zien op de tentoonstelling *De oase van Matisse*, van maart tot augustus 2015 in het Stedelijk Museum in Amsterdam. Door een vraag over Matisse kwam ik in contact met wetenschappelijk medewerker Maurice Rummens. Hij attendeerde me op het 'tweelingbroertje' van mijn kalenderblad, eveneens met de titel *Le pas du patineur*, maar met de toevoeging *le retenu*. Deze linogravures, voorlopers van zijn *gouaches découpées*, verschenen in 1938 in het Franse kunsttijdschrift *Verve*, opgericht door Teriade. Via deze namen

vond ik de complete tweeling op internet, beide met een afmeting van 20 x 15 cm.

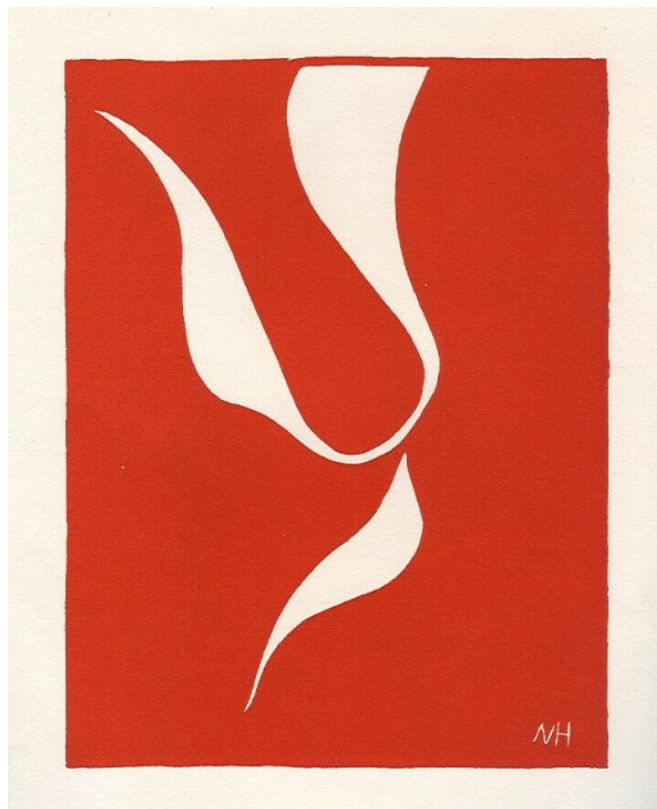
Interpretatie

Maar nu de titels. *Le pas du patineur* laat zich goed vertalen met: *de schaatsslag* (zoals een danspas). De ene afbeelding ziet er ook gracieus uit. *Le lancé* luidt de nadere omschrijving. Letterlijk: de gelanceerde. Ik zou zeggen: op snelheid, *in volle vaart*. En dan de tweede, *le retenu*. De weergave wijst al in een bepaalde richting: de vaart is er uit, je ziet aarzeling, angst zelfs. Ik kies voor: *de geremde*. Of meer in de geest van het schaatsen: *niet over één nacht ijs*. Als het om bloemen ging zou je zeggen: de linker staat in bloei en durft vrijuit te bewegen, de andere is al aan het verwelken en trekt zich terug, de kracht, het lef is er uit. Ik vind het opmerkelijk dat Matisse (1869 – 1954) erin slaagt in een abstracte weergave zoveel expressie te leggen. Dit in tegenstelling tot de manier waarop Theo van Doesburg en Vilmos Huszar twintig jaar vóór Matisse de schaatsbeweging vanuit de theorie van de 'doorbeelding' benaderden. Maar daarover een volgende keer.

Fred Groot

Henri Matisse
Le pas du patineur – le lancé

Henri Matisse
Le pas du patineur – le retenu

Krulschaatsen uit de Krimpenerwaard?

Deze schaatsen vond ik in Dordrecht op de markt. Ze hebben een rechte stapel en zijn voorzien van drie riemgaten. Duidt dit op een Zuid-Hollandse schaats?

De krul is aan de bovenzijde iets breder uitgesmeed en rijkelijk versierd waar hij het hout verlaat.

Het ijzer is met een vierpuntsschroef aan de stapel bevestigd.

Het smidsmerk in de voorzijde van de krul lijkt op dat van Schakel (WB 242).

Voor mij komen deze schaatsen met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid uit de Krimpenerwaard.

*Jan Gores
Foto's Hans van der Donck*

Boek en Zopie

Hoe sterk is de eenzame schaatser – Erik Dijkstra

Biografie over Hans van Helden, een van de meest markante topschaatsers die Nederland gekend heeft. Geheel in stijl weigerde hij mee te werken aan dit boek, dat leest als een avonturenroman. Een van de leukste schaatsbiografieën van de laatste jaren.

Verschenen in het najaar van 2015. Paperback, 208 pagina's. Prijs € 17,50

150 jaar schaatsplezier – Winsumer ijsbaan 1865-2015

Jubileumboekje van een van de oudste Groningse ijsclubs. Met uiteraard aandacht voor de Noorderrondritten, wedstrijden, de aanleg van de ijsbaan en alles wat bij een jubileumboekje van een ijsclub hoort. In december 2015 verschenen + speciaal velletje postzegels.

Hardcover, 48 pagina's in full color. Prijs € 10,00

Schaatsen in Drenthe – Bart Jonkers

Boek over alle Drentse verenigingen en gewestelijke besturen. Elke vereniging krijgt een paar pagina's de ruimte. Historie, wetenswaardigheden en foto's geven een inkijkje in het wel en wee van het schaatsen in Drenthe in de periode vanaf 1866 tot en met nu. Voorzien van een inleiding door Jan Bols.

Hardcover, 208 pagina's. Te bestellen via Bart Jonkers, b.jonkers@planet.nl, prijs € 23,50 (+ € 5,00 porto) over te maken op IBAN NL31RABO0306409402

Top 100 van het schaatsen – Wilfred Luijckx

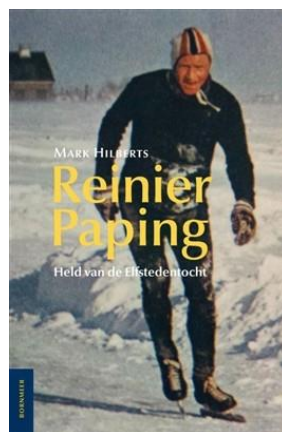
De 100 beste schaatsers en schaatsters aller tijden. Op basis van statistieken wordt een poging gedaan om de schaatsers uit het verleden te vergelijken met de huidige toppers. Is Sven Kramer beter dan Ard Schenk of Eric Heiden? En kan Ireen Wüst de competitie aan met de Oost-Duitse toppers van weleer, zoals Karin Kania en Andrea Schöne?

Verschenen in oktober 2015. Paperback, 119 pagina's. Prijs: € 13,95

Reinier Paping, held van de elfstedentocht – Mark Hilberts

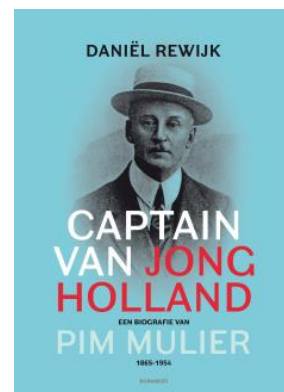
Levende legende Reinier Paping, held van de Elfstedentocht van 1963, heeft nu eindelijk zijn biografie. Op zijn 85^e verjaardag kreeg hij in het Schaatsmuseum in Hindeloopen het eerste exemplaar overhandigd. Verschenen in februari 2016. Hardcover, 176 pagina's. Prijs € 15,00

Captain van Jong Holland – Daniël Rewijk

De belangrijkste man uit de Nederlandse sportgeschiedenis. Zo zou je hem kunnen noemen. Pim Mulier was de pionier die vele sporten naar Nederland bracht, verschillende sportbonden oprichtte, grondlegger is van de Nijmeegse vierdaagse en van de Elfstedentocht. Honderdvijftig jaar geleden werd hij geboren; ter gelegenheid daarvan zijn diverse festiviteiten georganiseerd en verscheen in het voorjaar van 2015 deze biografie.

384 pagina's. Prijs € 27,50
Martin van der Bij

Kouwe Drukke

Kouwe Drukke is een uitgave van Stichting De Poolster, verzamelkring van schaatsen en winterse objecten en verschijnt driemaal per jaar. Misdrukken, bezorgfouten en dergelijke melden bij:

Wim van Herk ☎ 0180-663092; ✉ administratie@stichtingdepoolster.nl

Redactie-adres

Niko Mulder, Schoener 48-01, 8243 XT Lelystad; ✉ redactie@stichtingdepoolster.nl

Redactieleden Kouwe Drukke

■ Matthy van Klaveren	☎ 0251-241492	✉ matthy.klaveren@online.nl
■ Theodoor van der Kooi	☎ 030-6046362	✉ theodoorvanderkooi@12move.nl
■ Niko Mulder	☎ 0320-251663	✉ n.mulder@hccnet.nl
■ Maarten Dijkstra (<i>website</i>)	☎ 072-5610916	✉ webredactie@verzamelkringdepoolster.nl

Druk

Drukkerij Jubels bv, Amsterdam

Bestuursleden Stichting De Poolster

■ Frits Locher (<i>voorzitter</i>)	☎ 06-15114470	✉ voorzitter@stichtingdepoolster.nl
■ Peter Bloemendaal (<i>secretariaat en ledenadministratie</i>)	☎ 0318-417583	✉ secretariaat@stichtingdepoolster.nl
Groenestraat 58, 6721 JC Bennekom		
■ Wim van Herk (<i>penningmeester</i>)	☎ 0180-663092	✉ administratie@stichtingdepoolster.nl
■ Alex Kampinga (<i>contactpersoon veilingen</i>)	☎ 0598-398002	✉ veilingcommissie@stichtingdepoolster.nl

Website Stichting De Poolster

<http://www.verzamelkringdepoolster.nl>

Lidmaatschap

Het lidmaatschapsgeld dient eens per jaar rond 1 juli te worden betaald. Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 25,- over te maken op rekeningnummer NL55INGB0004324260 t.n.v. Stichting De Poolster met vermelding van naam en lidmaatschapsgeld 2015-2016. Graag dan ook uw adresgegevens doorgeven aan: secretariaat@stichtingdepoolster.nl

Kopij

Voor Kouwe Drukke nummer 57, oktober 2016, moet de kopij uiterlijk 1 augustus 2016 binnen zijn. Bij voorkeur per e-mail (als bijlage), handgeschreven of getypt mag ook. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld. Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij zijn verkrijgbaar bij de redactie. De redactie kan artikelen om diverse redenen weigeren, inkorten of doorschuiven naar een volgende uitgave.

De artikelen in Kouwe Drukke mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publicaties.

